

ÖTÖDIK KÖNYV

Öröklési jog¹

I. Bevezetés

1. Egy új Polgári Törvénykönyvnek a 2001-el kezdődő évszázadban való megalkotása során sem várható el a Polgári Törvénykönyv egyes részei, egyes könyvei, az azok által szabályozandó kérdések szabályozása vonatkozásában, hogy azok egyenlő mértékben törekedjenek az Európai Unió jogához való közeledésre, a jogharmonizációra. Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása során nyilvánvalóan más mozgató-rugók kell, hogy mozgassák a polgári jognak a gazdasági életet közvetlenül érintő kérdéseinek szabályozását, mint az öröklési jog felülvizsgálatát, újraszabályozását.

Az öröklési jog szabályainak megállapítását illetően előrebocsátandó, hogy az új Törvénykönyvnek nem lehet célja a mai társadalmi-gazdasági viszonyokat is megfelelően szolgáló, a mai alkotmányos elveknek, alkotmányos elvárásoknak is megfelelő szabályoknak feltétlenül újakkal való felváltása.

Ha a Tematika egyes kérdésekben figyelemmel van is a más országok jogrendszerében tapasztalható főbb fejlődési tendenciákra, ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy az öröklési jog alakulását közvetlenül vagy közvetve befolyásoló családi és demográfiai viszonyok alakulásában, és ma már a tulajdoni viszonyok alakulásában is számos hasonlóság található. Ugyanakkor az azokkal való erőltetett azonosulás ellen szólhat, hogy az *öröklési jogban a polgári jog más területeinél nagyobb jelentősége van* – nem is elsősorban a jogalkotói szándék oldaláról, hanem inkább az *akár az örökhagyói, akár az örökös minőségben érdekeltek részéről* – a

¹ A Ptk. öröklési jogi könyve koncepciójának kidolgozásához a következő tanulmányok (és azoknak az öröklési jogi munkacsoportban lefolytatott vitája) kerültek felhasználásra:

Az Igazságügyi Minisztérium megbízásából az öröklési jogi munkacsoport részére készült hét tanulmány:

Tóth Aladárné: A házastársi öröklés egyes kérdései és az új Ptk.,

Besenyi Lajos-Gaál Sándor: Az élettárs öröklési jogának kérdése az új Ptk.-ban,

Mecsér Györgyi: Az ági öröklés és az új Polgári Törvénykönyv,

Bókai Judit-Szabó Péter: A végrendelet szabályainak felülvizsgálata az új Ptk.-ra tekintettel,

Sóth Lászlóné: Az öröklési szerződés és az új Ptk.,

Tóth Ádám: Az utóöröklésről,

Bókai Judit: az örökös felelőssége, különös tekintettel a túlterhelt hagyatékkérdésére,

Adorján Livia: A hagyatéki vagyontörvény változásának és az özvegyi jog érvényesülésének gyakorlati problémái,

Besenyi Lajos: De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből. in: Szabó András Emlékkönyv, Szeged, 1998.,

Weiss Emilia: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához. in: Liber Amicorum, Studia L. Vékás dedicata, 1999.,

Weiss Emilia: A végintézkedésen alapuló öröklés néhány kérdése – figyelemmel egy elhatározott új Polgári Törvénykönyvre is. in: Van és legyen a jogban, Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára, 1999.,

Weiss Emilia: Az öröklési szerződés – az öröklési jog és a szerződési jog határán, Közjegyzők Közlönye 1996. évi 2. sz.

hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítélthez való ragaszkodásnak.

2. Az öröklésben bekövetkezett változások hazai viszonyaink között elsődlegesen a tulajdoni viszonyokban bekövetkezett változásokban, pontosabban a magántulajdon körének, és ezáltal az örökölhető vagyonok tárgyainak és azok értékének jelentős növekedésében, valamint azok összetételében, rendeltetésében bekövetkezett változásokban fejeződnek ki. Az örökölhető vagyonok jellege, összetétele, rendeltetése adott esetben az öröklési jogi szabályozást is befolyásolhatja, mégsem szükségszerű, hogy befolyásolja.

Említésre érdemes lehet mégis, hogy az öröklött vagyonok növekedésében bekövetkezett és bekövetkező változás, és az öröklés jelentőségének ennek folytán bekövetkező fokozódása nemcsak a magántulajdon körét korábban jelentősen korlátozó volt szocialista társadalmakra jellemző. Egy az európai országok öröklési jogainak főbb kérdéseit bemutató összehasonlító jogi tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy Európában a következő évtizedekben milliárdok fognak öröklés útján átszállni, hogy csak Németországban a következő tíz évben messze négy billió márka feletti összeg fog öröklésre kerülni. A hagyatékok átlagértéke ugyancsak Németországban az 1998-as évhez viszonyítva 2010-ben ezeknek az értékeknek a megkétszereződését fogja hozni. Hozzáteszi emellett – és a mai magyarországi viszonyokra, vagy legalábbis azok többségére talán ez a jellemzőbb – hogy a változást nemcsak a nagy és a középvagyonok növekedése eredményezi, hanem az is, hogy az elmúlt tíz évben a kisebb vagyonok is jelentősen növekedtek.²

Az öröklési jogi szabályok felülvizsgálata tekintetében emellett a családi viszonyokban, valamint a demográfiai viszonyokban bekövetkezett egyes változásoknak is jelentőségük lehet.

Ezeknek a változásoknak a folyamánya például az, hogy ma Európában – szemben a korábban uralkodó szemlélettel – a házastárs öröklésének jelentőségét szinte mindenütt a gyermekek, a leszármazók öröklésének jelentősége elé helyezik. Nem azért, mert a szülők kevésbé kívánnak gyermekeikről gondoskodni, hanem azért, mert – az életkorok kitolódása folytán is – úgy ítélik meg, hogy gyermekeiknek ma korábban (tanulmányaik folytatásához, önálló életkezdésükhöz) van inkább szükségük a szülők részéről juttatandó anyagi támogatásra. A gyermekek az egyik szülő halála időpontjában már rendszerint – adott esetben akár korábbi szülői segítséggel – megteremtették önálló egzisztenciájukat, és ebben az időpontban inkább a másik szülő, az egyedül maradó túlélő házastárs az, aki számára a korábbi életvitelének folytatását, folytathatását a hagyatéki vagyon segítségével is biztosítani kell. Ez a szemlélet a magyar közgondolkodásban nem él, a magyar közgondolkodás és jogi gondolkodás nem kívánja a házastárs öröklési jogi pozícióját a gyermek öröklési joga elé helyezni. Emellett az Európa más jogrendszereiben megjelenő szemlélet mellett mégsem maradhat figyelmen kívül – bár e kérdés megoldására inkább csak törekvés van még, semmint elfogadható, megfelelő „recept” – hogy a házastárs öröklésének ilyen előtérbe helyezése veszélyeztetheti az örökhagyó korábbi házasságából született gyermekeinek az öröklési jogát, hiszen ezek az utóbb elhaló házastárs után maradt hagyatékból már nem örökölnék. A családi viszonyok változásai felvethetik az élettársak, különösen a tartós élettársi kapcsolatban élő élettársak öröklési jogának kérdéseit is, az élettársak törvényes örökös tételétől azonban, legalábbis ma még, az európai jogrendszerek

² Walter Pintens: Die Europäisierung des Erbrechts. Kézirat.

nagyobb része inkább elzárkózik, és azt legalábbis általánosabb érvennyel csak abban a körben ismeri el, amelyben a bejegyzett élettársi viszony is szabályozást nyert. A magyar társadalmi és jogi gondolkodásban uralkodónak mondható szemlélet is inkább elzárkózna az élettárs öröklési jogának elismerésétől. A Tematika a IV/9. pontban ismertetendő szűk körben biztosít a túlélő élettárs számára elhalt élettársa vagyonának szűk körben meghatározott tárgyaiban valamelyes öröklési jogot.

3. A tulajdoni, a családi és a demográfiai viszonyok változásai mellett nem hagyható említés nélkül az sem, hogy a ma a magyar öröklési jogban felülvizsgálatra szoruló szabályok egy része voltaképpen már megalkotásukkor is vitatható volt (lehetett volna). Nem egy közülük azért is vitás, mert feltehetően eleve rossz kompromisszum eredményeként került a törvénybe, más részükről a *Ptk. hatálybalépése óta eltelt negyven év során nem egyszer e változásokra tekintet nélkül derült ki megkérdőjelezhető, korrigálandó voltak.*

4. *Az elmondottakra figyelemmel az új Ptk. öröklési jogi könyvének Tematikája elsősorban a változtatásra szoruló vagy a változtatás igényét esetlegesen felvető kérdésekre, szabályokra helyezi a hangsúlyt.* A változtatandónak ítélt kérdések körében esetenként nem koncepcionális súlyú kérdések is felvetésre kerülnek.

A Magyar Közlöny 2002. január 15.-i számában közzétett, szakmai vitára bocsátott Koncepció tervezetének vitája során mind a felvetett változtatások igénye, mind a változtatások mikéntjére tett javaslatok többsége helyesléssel találkozott, némelyek közülük egyhangú helyesléssel, mások legalábbis többségi helyesléssel. A jelen átdolgozott szöveg a felmerült észrevételeket – a lehetőség és az ésszerűség határain belül – figyelembe vette.

5. **A Tematika az anyag tárgyalása során az új Ptk. öröklési jogi részének mai szerkezeti felépítését vagyis: a hagyaték tárgya, az öröklés előfeltételei, a törvényes öröklés, a végintézkedésen alapuló öröklés, a kötelesrész és az örökös jogállása fő részeket követi. A készülő Polgári Törvénykönyvben indokoltnak tartja mégis a végintézkedésen alapuló öröklés és a törvényes öröklés sorrendjének megfordítását.**

Attól kezdve, hogy a végintézkedési szabadság elismerést nyert, a végintézkedésen alapuló öröklés megelőzi a törvényes öröklés rendjének érvényesülését. Bár az európai jogrendszerek többsége, így a hatályos magyar Ptk. is, szerkezeti felépítésében a törvényes öröklés szabályait a végintézkedésen alapuló öröklés elé helyezi, a Tematika a sorrend megváltoztatását tartja indokoltnak.

II. A hagyaték tárgya

Egyre szélesedik az örökhagyó vagyonának vagy a halála esetén esedékes vagyoni juttatásoknak az a köre, amely törvéynél fogva vagy az örökhagyó erre irányuló nyilatkozata alapján halála esetén nem a hagyatékához tartozóként kerül átadásra, kerül elbírálásra. A kérdés az új Ptk. számára két kérdést vet fel: Az egyik: egyáltalán indokolt-e és ha igen milyen körben a ma kialakult helyzetnek a fenntartása, a másik: ha nem is az öröklési jogi könyv bevezető rendelkezései körében, de valahol az öröklési jog szabályai körében nem kellene-e útmutatást adni arra nézve, hogy mi tartozik vagy tartozhat az örökhagyó után maradt olyan vagyonhoz, amely nem tárgya a hagyatékknak.

A Ptk. szabályai szerint az ember halálával a hagyatéka mint egész az örökösre száll (öröklés). Egyre szélesedik az örökhagyó vagyonának az a köre, amely az örökhagyó életében történő, törvényben biztosított rendelkezési jogának gyakorlása folytán halála esetén külön elbírálás alá esik, nem a hagyatékaként kerül átadásra. Hagyományosan nem képezi a hagyaték tárgyát az életbiztosítási szerződés címén járó biztosítási összeg – akkor sem, ha kedvezményezettként az örököst jelöli meg a biztosítási kötvény. Később a takarékbetétben elhelyezett pénzösszeg tekintetében tehetett a betevő haláleseti kedvezményezettre vonatkozó nyilatkozatot. Ma már mindenfajta bankszámlán, banki folyószámlán, átutalási betétszámlán, devizaszámlán, más bankbetétszerződés alapján elhelyezett pénzösszegre nézve tehető haláleseti kedvezményezettre vonatkozó nyilatkozat. Ennek a megoldásnak kétségtelen előnyei mellett – legfőbb előnye, hogy a kedvezményezettnek a pénzhez való hozzájutáshoz nem kell kivárnia az esetleg hosszabb ideig is elhúzódó hagyatéki eljárás befejeződését (a mai gyakorlat a két névre szóló átutalási betétszámlát is zárolja az egyik fél halála esetén!) – a kötelesrészre jogosultak és a hagyatéki hitelezők irányában hátrányai is lehetnek.

III. Az öröklés előfeltételei

Az öröklés előfeltételei, az öröklésből való kiesés szabályai alapvetően helyesen megállapítottak a hatályos Ptk.-ban. Néhány – ha nem is koncepcionális – kérdésben módosításuk indokolt lehet.

1. A kiesési okok közül

a) **A Ptk. 600. § a) pontját a mai szöveg helyett fogalmazza úgy az új Ptk., hogy kiesik az öröklésből, aki nem éli túl az örökhagyót.**

Ilyen megfogalmazás mellett az egyszerre elhalt személyek utáni öröklési viták megelőzhetőek.

Ehhez kapcsolódóan meggondolást érdemel egy olyan kiesési oknak a meghatározása, amely a „közös veszélyben”, ma már inkább közös balesetben, vagy más hasonló közös esemény folytán mégsem teljesen egyidejűleg elhaltak egymás utáni öröklését – a később elhaltnak a korábban elhalt utáni öröklését – ilyen esetben kizárja.

Ez a kérdés ma már vélelmekkel nem oldható meg, ilyen szabály nélkül mégis feltűnően igazságtalan eredmények születhetnek. Különösen áll ez a leszármazók nélkül elhalt házastársak utáni öröklésre, ahol az egyiküknek a bármilyen rövid idővel való túlélése, rendszerint anélkül, hogy a később elhalt akár csak az eszméletét is visszanyerné, mindkettőjük vagyont az ily módon utóbb elhalt házastárs családjának juttatná. Az ilyen balesetek sajnos ma egyáltalán nem kivételesek.

b) **A 600. § b) pontjában meghatározott kiesési okot: „Kiesik az öröklésből, aki a hagyatékot az öröklés megnyílásakor törvénynél fogva nem szerezheti meg.” törölni kellene.**

E törvényhely megalkotása során a Ptk. miniszteri indokolása szerint a jogalkotó elsősorban a külföldi személy öröklése kizárásának vagy korlátozásának kívánt utat nyitni, lehetőséget biztosítani. Ezt ma már mint gondolatot is nyugodtan el lehet vetni.

A külföldiek termőföldhöz jutásának korlátozása nem elsődlegesen az öröklés útján való tulajdonszerzésre kell hogy irányuljon. Az öröklés útján való tulajdonszerzés

ebben a vonatkozásban legfeljebb azzal a korlátozással járhatna, hogy amennyiben a külföldi örökös a hazai termőföld-tulajdon szerzés feltételeinek nem felel meg, őt a termőföld-tulajdont védő szabályok – és nem a Ptk. – az így megörökölt termőföld visszterhes elidegenítésére kötelezhessék.

c) *A különélő házastárs öröklésből való kiesésének idesorolt esetei bár érdemben akár változatlanul fenntartandók, nem ide valók.*

A különélő házastársnak a törvényes öröklésből való kiesését az új Ptk. a törvényes öröklés szabályai körében mondja ki. A különélő házastársnak a végrendeleti öröklésből való kiesése pedig – érdemben a maihoz hasonló feltételekkel – vagy a házastárs javára szóló végrendelet (végrendeleti juttatás) érvénytelenségi okaként, vagy e végrendelet, illetve végrendeleti rendelkezés hatálytalanná válása eseteként kerüljön megfogalmazásra.

2. Az érdemtelenségre vonatkozó szabályok kiegészítést igényelnének annyiban, hogy azokban az esetekben, amikor az érdemtelenségi okot megvalósító és ennek folytán kieső örökös helyébe akár a törvényes öröklés rendjén, akár törvényes helyettes-örökösként még kiskorú leszármazója lép, az ilyen kieső örökösöt törvény zárja ki ennek a vagyonnak, ennek az örökségnek a tekintetében a szülőt egyébként megillető vagyonkezelői jogból. Ugyanez áll a kötelesrészre jogosult örökös kitagadása miatti kiesése esetére is.

Ennek a vagyonnak a kezelésére a családjogi szabályoknak a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályai volnának alkalmazandók.

IV. A törvényes öröklés

1. A törvényes öröklés rendjének hagyományos, többségében szokásjogként élő szabályaiban a *Ptk. 1959. évi kodifikációját megelőzően 1946-ban, illetve 1953-ban három lényeges változtatás történt.* Az 1946. évi XVIII. törvény az oldalági rokonok törvényes öröklését a nagyszülői leszármazókra korlátozta. Az 1946. évi XXIX. törvény – bár nem elsődlegesen öröklési jogi céllal jött létre – öröklési jogi vonatkozásban is egyenlő jogállást biztosított a házasságból és a házasságon kívül született gyermeknek. S végül a Legfelsőbb Bíróság egy 1953. évi elvi döntése az addig a törvényes öröklés rendjén csak a túlélő feleséget megillető özvegyi haszonélvezeti jogot a túlélő férjre is kiterjesztette.

Mindhárom változtatást – helyesen – a Ptk. is átvette. A családi viszonyok mai alakulása mellett a nagyszülői leszármazóknál távolabbi oldalrokonok számára nem indokolt a törvényes öröklés rendjén öröklési jogot biztosítani (ha az örökhagyó bármelyiküket magához mégis közelállónak tartja, végrendelettel természetesen juttathatja). Ami a házasságon kívül született gyermek jogállásának rendezését illeti, ebben megelőztünk számos nyugat-európai jogot, ma azonban már ezt a követelményt az Emberi Jogok Európai Bírósága az Európa Tanács valamennyi tagja irányában megfogalmazza. Ami pedig az özvegyi jogban bekövetkezett változtatást illeti, a következők megfontolása indokolt. A házastársi öröklés széles körben vallott alap gondolata ma is a túlélő feleségről való gondoskodás ugyan, a házastársak öröklése között nemek szerinti különbségtételt, amelyet a korábbi magyar öröklési jog tett, egyetlen európai jog sem tett meg. Nem is szólva arról, hogy olyan szabályt, amely

szerint leszármazó örökösök mellett a túlélő férj – legalább a hagyaték egy részének hasznélvezeti jogát – ne örökölte volna, már hosszú ideje szintén nem ismer egyetlen európai jog sem.

A Ptk. alkotása során – mint ez köztudott – a törvényes öröklés kérdéskörében *két kérdés volt különösen vitatott*, az egyik: a most már mind a két házastársat megillető *házastársi hasznélvezeti jog fenntartása vagy eltörlése*, a másik: az *ági öröklés fenntartása vagy eltörlése*. Az eredmény ismert: az özvegyi jog szabályainak szinte változatlan fenntartása, az ági öröklés jelentős korlátozással való fenntartása. És ismert az is, hogy míg az özvegyi jog tekintetében a szinte változatlan fenntartás okozott igen hamar problémákat, az ági öröklés kérdéskörében éppen az ági vagyon körének jelentős megszorítása okozott ugyancsak hamar problémákat. Míg azonban az özvegyi jog tekintetében a Ptk. 1977. évi Novellája a felmerült problémákat, ha nem is tökéletesen, de nagyban-egészen orvosolta, az ági öröklés megkurtításából folyó anomáliákat csak egy szűk körre nézve küszöbölte ki a Legfelsőbb Bíróságnak egy PK állásfoglalása.

Újraszabályozásra, és ismételten módosításra is kerültek ezen kívül *az örökbefogadás öröklési jogi hatásai*.

A törvényes öröklésnek a készülő Polgári Törvénykönyvben való újraszabályozása most sem kerülheti el sem az özvegyi jog, sem az ági öröklés fenntartásának vagy fenn nem tartásának újbóli átgondolását, fenntartásuk esetén ismertté vált hibáiknak, hiányosságaiknak korrigálását, és az örökbefogadás öröklési jogi hatásait rendező szabályok is felülvizsgálatot igényelnek.

A törvényes öröklés szabályai körében a Konceptió – a tulajdon tárgyiban és a családi viszonyokban bekövetkezett változásokkal számot vetve – bővíteni kívánja a házastársi hasznélvezeti jog (özvegyi jog) megváltásának lehetőségét. A Konceptió javaslatokat tesz az ági öröklés szabályai körében meglévő elvtelen kompromisszumok kiküszöbölésére.

Emellett a tulajdoni, a családi és a demográfiai viszonyok változásai a törvényes öröklés szabályai megállapításának néhány új kérdését is felvetik.

2. A törvényes öröklés általános rendjének szabályozását megelőzően felmerült a kérdés, hogy *a hagyatékot képező egyes vagyontárgyak vagy vagyoni jogok speciális jellege, illetve meghatározott rendeltetése nem igényel-e ezekre a vagyontárgyakra vagy vagyoni jogokra nézve külön szabályozást.*

A kérdés elsősorban a szerzői jogok öröklése vonatkozásában merült fel, mégpedig egyfelől arra az esetre, amikor a szerzői hagyatékban hasznélvezet-öröklés is fennáll, másfelől azokra is, amikor több örökös örököli a szerzői hagyatékot. Mindkét esetben *a felhasználásról való rendelkezés szorul vagy szorulhat külön szabályozásra*. A szerzői jogon fennálló hasznélvezet voltaképpen nem kíván a más dolgon vagy jogon fennálló hasznélvezettől eltérő elbírálást, a hasznélvező hasznosítás útján gyakorolt rendelkezési joga azonban nem sértheti az állagörökös utóbb megnyíló rendelkezési jogát. *A több örökös által örökölt szerzői hagyaték az örökösök közötti viszonyában a közös tulajdon szabályaihoz igazodó lehet, a felhasználásról való rendelkezés azonban külön szabályozást igényel.* Ennek a rendelkezésnek az örökösöknek a felhasználásról való megegyezése hiányában közös képviselő jogszabályban meghatározott módon való kijelölésével, és a kijelölt

közös képviselőnek az ARTISJUS-szal való közlésével a közös képviselő útján kell történnie.

Indokolt a kérdéskörnek az új Ptk.-ban való szabályozása.

A vagyon speciális jellege vethet fel öröklési jogi kérdéseket egyes társasági formák esetén a társasági vagyonban, vagy a társasági vagyon hozadékában való részesedés tekintetében. Ezeket a kérdéseket – amennyiben speciális szabályozást igényelnek – a társasági jogi szabályok körében indokolt szabályozni.

Más okokból kívánhatnak az öröklés rendjében külön elbírálást – és e tekintetben elég széleskörű az európai jogalkotásokban a külön elbírálás alá vonás – a túlélő házastárs által házastársával közösen lakott lakás, és a lakás szokásos mértékű berendezési, felszerelési tárgyai. Ezt a külön elbírálást ma a magyar jogban a házastárs hasznélvezet-öröklésének azok a szabályai, amelyek ezek tekintetében nem engedik meg a hasznélvezet megváltását, megfelelően biztosítják.

3. A leszármazók törvényes örökléséhez

A leszármazók törvényes öröklésének hatályos szabályai nem kívánnak változtatást.

Közvetve mégis hatnak rájuk a házastársi hasznélvezeti jog megváltásának és korlátozásának javasolt új szabályai.

Az osztályrabocsátás – tartalmilag változatlanul fenntartandó – szabályait a leszármazók törvényes öröklésére vonatkozó rendelkezések közé kell elhelyezni.

4. A házastárs törvényes örökléséhez

A házastársi öröklés két irányban szorult újragondolásra: Az egyik, hogy leszármazó örökösök mellett megmaradjon-e főszabályként a házastárs hasznélvezet-öröklése – természetesen a megváltás lehetőségével, vagy még inkább a megváltás lehetőségének bővítésével, a másik, hogy felmenő és oldalági örökösök mellett, de különösen felmenő örökösök mellett megmaradjon-e a túlélő házastárs számára ma igen széles körben biztosított egyedüli örökös jogállás. Ezt ma a köztudottan igen erősen leszűkített értelmezésű ági öröklés korlátozza csak.

5. Ami a házastárs hasznélvezet-öröklésének, az özvegyi jognak a fenntartását vagy elvetését illeti, a hasznélvezet ellen és az amellel szóló érvek széles körben ismertek és ezek a Konceptió tervezetének vitájában is hangot kaptak.

A házastárs hasznélvezet-öröklése ellen szóló érvek közül csak a leglényegesebbek: szaporodnak a hagyatékokban az olyan jellegű vagyontárgyak, mint például készpénz, takarékbetétkönyv, értékpapírok, üzleti részesedés, amelyekben egyfelől a hasznélvezet-öröklés és másfelől a hasznélvezettel terhelt állag öröklése egyik fél számára sem tűnik kedvező megoldásnak, és esetleg az ilyen vagyonoknak a gazdasági életben való mozgását is akadályozza. Emellett a technika gyors fejlődése folytán, de részben erre tekintet nélkül is szaporodnak a hagyatékok tárgyát képező olyan, akár jelentős értékű ingóságok, amelyek hosszabb időn át fennálló hasznélvezeti jog esetén a dolog állagát illetően akár pusztán az idő múlásával értéküket veszítik.

A családi viszonyok változása köréből pedig elég arra utalni, hogy gyakoribbá válnak azok az esetek, amelyekben az örökhagyó új házastársa és korábbi házasságából született gyermekei kerülnek érdekellentétbe az öröklés tekintetében. Ilyen konfliktushelyzetekben a függő helyzet, a hasznélvezet-öröklés és az állagöröklés ellentéte sokkal erősebben jelentkezik, és ahol emellett az sem kivételes, hogy a

haszonélvezetet öröklő új házastárs és az örökhagyó korábbi házasságából született gyermeke(i) között alig van korkülönbség, és így a korábbi házasságból született gyermekeknek akár esélyük sincs haszonélvezettől mentes örökség megszerzésére.

A házastárs haszonélvezet-öröklése mellett szól viszont, hogy a házastárs haszonélvezet-öröklése a magyar öröklési jog egyik leginkább ismert, leginkább elfogadott intézménye, amelyet az örökösök jelentős része (talán nem az egymással mostohaszülő-mostohagyermeki viszonyban állók) ma is helyesnek, ma is igazságosnak, és olyannak tart, amely leginkább képes biztosítani az özvegy számára a korábbi megszokott környezetében maradást, esetleg, a hagyatéki vagyon jellegétől függően a korábbi életvitele folytatását is.

Míg az özvegyi haszonélvezeti jog fenntartásának vagy elvetésének kérdését a Koncepciónak a Magyar Közlönyben közzétett, vitára bocsátott tervezete még nyitva hagyta,

a jelen, átdolgozott javaslat – a vita során közjegyzőktől és bíróságoktól is beérkezett vélemények mérlegelésével – a házastársi haszonélvezeti jog fenntartása mellett foglal állást. A haszonélvezeti jog fenntartása mellett azonban szükségesnek tartja a haszonélvezeti jog megváltása lehetőségének kiszélesítését és a megváltáshoz való jog alanyi jogi jellegének erősítését.

A módosításoknak e körben különösen az alábbi kérdésekre kell kiterjedniük:

a) **Meg kell szüntetni a haszonélvezeti jog megváltásának a Ptk.-ban előírt határidőhöz kötését, méghozzá igen rövid határidőhöz kötését.**

b) **El kell törölni a hatályos törvénynek azt a szabályát, amely szerint az özvegyi haszonélvezeti jog az özvegy új házasságkötésével – minden kielégítés nélkül – megszűnik.**

c) **El kell vetni a haszonélvezeti jog megváltása kérdésében a Legfelsőbb Bíróság 84. sz. PK állásfoglalásában foglalt, a megváltáshoz való jog alanyi jogi jellegét megkérdőjelező jogértelmezését.**

d) **Ki kell küszöbölni a haszonélvezeti jog megváltása és korlátozása közötti szabályok közötti indokolatlan ellentmondásokat.**

e) **Ki kell küszöbölni a törvénynek a Ptk. 607. § (1) bekezdésében és (4) bekezdésében kifejezésre jutó azt a látszatát, amely szerint a törvényes örökösök első osztályában csak a leszármazók örökölnek, és csak amennyiben leszármazó örökös nincs, örököl a házastárs.**

ad a) A haszonélvezeti jog határidőhöz kötése általában is megkérdőjelezhető, de különösen is méltánytalan azokban az esetekben, amelyekben az állagörökös a hagyaték megnyílásakor még kiskorú. Ilyen esetben annál inkább meg kell nyitni számára azt a lehetőséget, hogy nagykorúsága elérését követően a haszonélvezeti jog megváltását követelhesse, mert kiskorúsága alatt nevében a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok jogosult dönteni a kérdésben, aki a tapasztalatok szerint a haszonélvezeti jog megváltását nem kéri, mert a kiskorú által örökölt vagyonnak a csökkentését látja ebben. A hagyatéki vagyon jellege szólhat a haszonélvezeti jog határidő nélküli megváltása mellett a hagyaték tárgyát képező készpénz, takarékbetétkönyv vagy értékpapír tekintetében. De e minimálisként jelzett esetkörökön túl, jogos érvek szólnak a megváltáshoz való jog határidőhöz való kötésének általános eltörlése mellett is.

Megjegyzést kíván – anélkül, hogy ez volna a határidőhöz kötés eltörlésének alapvető indoka – hogy a haszonélvezeti jog korlátozásának kéréséhez való jogot a Ptk.

nem köti határidőhöz. A Ptk. egy korábbi Kommentárjában kifejtettek szerint azért, mert utóbb is felmerülhetnek olyan körülmények, amelyek a korlátozást indokolják. *Vajon a haszonélvezet megváltását illetően nem merülhetnek fel ilyen körülmények?* Egyébként, ha abból a dogmatikai tételből indulunk ki, hogy az öröklési igény nem évül el, ebből dogmatikailag is levezethető, hogy a haszonélvezet megváltásához való igény sem évül el.

ad b) A Ptk. szabályai szerint *új házasságkötéssel a házastárs haszonélvezeti joga bármiféle kielégítés nélkül megszűnik.* Az özvegyi haszonélvezeti jog új házasságkötéssel való megszűnésének történeti alapjai a házastársi haszonélvezeti jog tartási rendeltetésében keresendők. *Ma* azonban, ha hangsúlyozott is a házastársi öröklés gondoskodási rendeltetése, *olyan megoldást, amely új házasságkötése esetén a túlélő házastársat minden öröklési jogától megfosztaná, Európa egyetlen jogrendszerében sem találunk.* Ma már valamennyi jogrendszer úgy juttat a törvényes öröklés rendjén a túlélő házastársnak leszármazó örökösök mellett is a hagyatékából – akár haszonélvezeti jogot, akár teljes tulajdont –, hogy azt nem teszi függővé attól, hogy a házastárs özvegyen vagy új házasságban fogja leélni hátralevő életét, hogy öröklési jogi hátrányok kilátásba helyezésével sem özvegyiségben maradást, sem síron túli hűséget nem követel tőle.

A hatályos jogi szabályozásnak csak nagyon sokadrendű hibája, hogy kedvezőbb helyzetbe hozza azt a túlélő házastársat, aki élettársi viszonyra lép, mint aki új házasságot köt.

Emellett a leszármazók nélkül elhalt örökhagyó házastársát ilyen hátrány – helyesen – ma sem érheti vagy csak igen szűk körben érheti. Ő a nem ági vagyont tekintetében változatlanul a hagyaték egyedüli örököse marad.

A haszonélvezeti jog határidőhöz kötésének eltörlése egyébként megnyitná az utat ahhoz, hogy a haszonélvezeti jog megváltásának kérésére a házastárs új házasságkötése is okul szolgálhasson. De a haszonélvezeti jog ezen a címen való megváltásának lehetőségét akkor is el kellene ismerni, ha a haszonélvezeti jog megváltásának határidőhöz kötése – valamilyen oknál fogva – nem kerül eltörlésre.

ad c) A Ptk. 616. § (3) bekezdésének fogalmazása: „Mind a házastárs, mind az örökösök *kérhetik* a házastárs haszonélvezeti jogának megváltását” a bírósági gyakorlatban olyan értelmezést kapott, hogy a „kérhetik” kifejezés nem erre irányuló igényt fejez ki, hanem a bírói gyakorlat mérlegelésétől függő, vagy teljesítendő vagy nem teljesítendő kívánságot – talán többet, mint jámbor óhajt!! (A 84. sz. PK állásfoglalás indokolása szerint: a jogszabály *csak lehetőséget nyújt a kérelem előterjesztésére*, de nem teszi kötelezővé a közjegyző, illetőleg a bíróság számára azt, hogy a kérelemnek feltétlenül helyt adjon.)

A törvényhozói elképzelés nyilvánvalóan nem az volt, ahová ez a törvényi rendelkezés a Legfelsőbb Bíróság értelmezése folytán vezetett. *Egy új Ptk.-nak legfeljebb annak kimondásáig, a mai szabály azzal való kiegészítéséig kellene ebben a kérdésben elmennie, hogy a haszonélvezeti jog megváltásának a haszonélvező és az állagörökösök méltányos érdekeinek figyelembevételével kell történnie.*

ad d) Ilyen ellentmondás nemcsak a megváltáshoz való jog határidőhöz kötése és a korlátozás határidő nélkül megengedett volta között van. De nincs szabály például arra az esetre nézve, hogy azoknak a vagyontárgyaknak a tekintetében, amelyekben a megváltás nem kérhető, vajon a korlátozás kérhető-e, vagy hogy amennyiben az egyik fél részéről a megváltás és a másik fél részéről a korlátozás iránti igény mértékükben nem járnának azonos eredménnyel, van-e valamelyiküknek elsőbbsége.

ad e) Hogy az, ami a házastárs öröklési helyét illetően a Ptk. 607. § (1) bekezdésében és (4) bekezdésében kifejezésre jut csak látszat, az a Ptk. 615. és 616. §-ainak a házastárs haszonélvezeti jogát rendező szabályaiból kitűnik ugyan, de ettől ez a látszat még a ma Magyarország határain kívül széles körben uralkodó társadalmi szemlélettel ellentétes látszat marad. Emellett vannak esetek, amelyekben a *ma hatályos szabályok mellett a házastársnak csak az örökösök második osztályába való sorolásának a látszata valósággá válik, vagy valósággá válhat.*

A látszat valósággá válásának fontosabb esete azzal, hogy a házastárs új házasságkötésével nem veszíti el minden kielégítés nélkül a hagyatékból leszármazó örökösök mellett való részesedési jogát megszűnik, *de a puszta látszat valósággá válhat* a hatályos szabályoknak a *haszonélvezeti jog korlátozásának mértékét* olyan módon meghatározó szabálya által is, amely szerint e tekintetben a házastárs által örökölt vagyonon kívül a *házastárs saját vagyonát és munkájának eredményét is figyelembe kell venni.* Az a körülmény, hogy a házastársi öröklés a túlélő házastársról való megfelelő gondoskodást hivatott szolgálni, nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy amennyiben ő saját vagyona vagy különösen munkája eredménye alapján erre a gondoskodásra nem szorul rá, őt az örökösök első osztályában való öröklésből ki lehessen zárni.

A haszonélvezeti jog korlátozott mértékének megállapítása során ezért a házastárs saját vagyonának és kerestetének figyelembevételétől el kell tekinteni. Ugyanennek kell egyébként állnia a házastársat haszonélvezeti jog formájában megillető kötelesrész tekintetében is.

Felmerült a gondolat, hogy az alól a szabály alól, amely szerint a haszonélvezeti jog megváltása ne terjedhessen ki az özvegy által lakott lakásra tehessen kivételt a törvény arra az esetre, ha *az özvegynek ugyanabban a földrajzi helységben más megfelelő beköltözhető lakása van.* A gondolat mellett szólhat, hogy számos hagyatékban éppen az özvegy által lakott lakás a legnagyobb értékű vagyon, ellene szól viszont, hogy az özvegyen maradt házastársat megszokott környezete elhagyására lehetne ezáltal kötelezni.

6. Felmenő és oldalági örökösök mellett a túlélő házastárs ma talán az indokoltnál szélesebb körben válik egyedüli örökössé. Meggondolást érdemel, hogy a túlélő házastárs az örökhagyó szüleivel, de nem a szülői leszármazókkal, még osztozzék a hagyatékban úgy, hogy a szülő számára az özvegy haszonélvezetétől mentes hagyatéki hányad kerüljön biztosításra.

Leszármazók nélkül elhalt fiatalabb örökhagyók esetén a törvény ilyen módosítását az is indokolhatja, hogy a fiatalabb házások vagyonában a mai életviszonyok között rendszerint jelentős súlya van a szülőktől származó anyagi támogatásnak (nem feltétlenül csak az olyan jellegű anyagi támogatásnak, amely utóbb ági vagyonként figyelembe jöhet). Abban az esetben pedig, ha a gyermektelenül elhalt örökhagyó idős szülőt is hátrahagyott az, hogy az ilyen idős szülő elveszített gyermekében adott esetben támogatóját is elveszíthette. A haszonélvezettől mentes hagyatéki hányad juttatásának pedig az az indoka, hogy az örökhagyó szülője és túlélő házastársa között az esetek tipikusnak mondható többségében meglévő korkülönbség miatt az özvegy haszonélvezetével terhelt hagyaték a szülő életében az esetek feltehető többségében fel sem szabadulna a haszonélvezet alól.

A javasolt megoldás a magyar öröklési jog hagyományaitól csak részben idegen, részben azonban kétségtelenül az. Feltehető mégis, hogy az elfogadása esetén a

közgondolkodásnak, a lakosság jelentősebb többsége igazságérzetének megfelelő, azzal összeegyeztethető megoldás lenne.

Talán a leszármazók nélkül elhalt házastárs egyedüli örökössé válása veti fel legerősebben azt a III. alatt már tárgyalt kérdést, hogy indokolt a „közös veszélyben”, ma inkább közös balesetben vagy más közös halált okozó körülmény folytán mégsem teljesen egy időben elhaltak utáni öröklés külön rendezése.

És szintén a III. alatt már tárgyaltakra visszautalva *az új Ptk.-nak a házastársi öröklés kérdéskörében, és nem a mai helyén kell a különélő házastársnak a törvényes öröklésből való kiesését rendezni.* Tartalmilag a mai szabály helyes.

7. A felmenő és az oldalági örökösök örökléséhez

A felmenő és oldalági rokonok öröklésének kérdéskörében a törvényes öröklés általános rendjén főszabályként a parentéláris öröklés mai szabályai fenntartandók. Ezek csak abban a 6. pontban már említett kérdésben kívánnak változtatást, hogy a szülők már a gyermektelenül elhalt örökhagyó házastársa mellett is részesedjenek a hagyatékából, ebben a körben azonban a helyettesítés elve ne érvényesüljön. (Megfontolást érdemel az örökhagyó dédszülei leszármazó oldalrokonainak törvényes öröklési jogának esetleges elismerése.)

E kérdéskör jelentősebb megválaszolásra szoruló kérdése az ági öröklés fenntartása vagy eltörlése. A kérdés ma már nyilván nem politikai kérdés – 1959-ben részben még az volt – és nyilván nem az öröklési jog olyan centrális kérdése, amilyen a korábbi magyar magánjogban volt. A kérdés talán elsősorban úgy tehető fel, vajon van-e kellő indoka egy a más európai jogrendszerektől kétségtelenül idegen, a magyar öröklési jogban, a magyar közgondolkodásban mégis elfogadott, helyesnek ítélt jogintézmény eltörlésének. A Konceptió az intézmény eltörlésére nem lát indokot, az ági öröklés fenntartása mellett foglal állást. Ezt az állásfoglalást erősíti, hogy a közjegyzői és a bírósági gyakorlat is arról tanúskodik, hogy a lakosság körében általában él az igény az ági öröklés intézményének fenntartására.

Emellett az intézménnyel szembeni esetleges érv: nevezetesen az ági öröklés feudális eredete már régen a feledés homályába merült. Így az intézmény ellen alighanem gyenge érv volna annak megkérdőjelezése, hogy egy ilyen, ma már sehol sem található öröklési jogi intézménnyel jó-e egy a 2001-el kezdődő időszakra szóló Polgári Törvénykönyv öröklési jogába belépni.

Az ági öröklés mai szabályai azonban olyan igazságtalanságokat hordoznak, amelyek feltétlenül orvosolandók, és emellett, ha nem is ilyen mértékű igazságtalanságot hordoznak, néhány további módosítás is meggondolásra érdemes lehet.

A múlt ági öröklésének egyik leginkább támadott kérdése az ági vagyon redintegrációjának, szurrogációjának túlhajtása volt. Ezt a Ptk. 1959-ben azzal „küszöbölte ki”, hogy az ági vagyon redintegrációját és szurrogációját mindenestől elvetette – nem törődve azzal, hogy ez a megoldás éppen a másik irányban vezethet igazságtalan eredményre.

Az ági öröklés intézményének fenntartása mellett az ági vagyon redintegrációját, illetve szurrogációját, az ági vagyon helyébe lépett vagy az ági vagyon értékén vásárolt, az örökhagyó halálakor még meglévő vagyon tekintetében vissza kell hozni. Ne legyen azonban helye az ági vagyon pótlásának az elpusztult, elhasználódott, felélt vagy akár az elajándékozott ági vagyontárgyak

tekintetében. Ezek már meghaladnák az ági vagyon redintegrációjának vagy szurrogációjának szükséges vagy akár méltányos határait.

Az ági vagyon körének ilyen bővítése a maiénál szélesebb körben veti fel az ági vagyon és a nem ági, a szerzeményi vagyon keveredésének, összevegyülésének kérdését.

Az ági vagyon redintegrációjának és szurrogációjának törvényi elismerése esetén ez a kérdés *megfelelő jogértelmezéssel feltehetően elbírálható lesz, de ha szükségesnek tűnik, jogszabállyal is rendezhető.* Amit ma ebben a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság PK állásfoglalásai – igaz néha kényszerű megoldásként – követnek, az nyilván nem tartható.

Az ági vagyon körének szűkítése indokolt viszont a háztartás szokásos berendezési és felszerelési tárgyainak a túlélő házastárs irányában az ági vagyon köréből való kivonását illetően. Ezek a Ptk. mai szabályai szerint csak 15 évi házasság után nem esnek az ági öröklés szabályai alá. Ezek a vagyontárgyak egy új szabályozás esetén e nélkül a korlátozás nélkül volnának az ági vagyon köréből kivonandók.

Meggondolást érdemel, hogy olyan esetben, *amikor az ági vagyon nem öröklött, hanem ajándékozott vagyon, és a juttató még él, nem volna-e helyesebb, nem volna-e indokolt – függetlenül a törvényes öröklés rendje által egyébként előírt sorrendtől – ezt a vagyont az öröklés rendjén neki visszajuttatni.*

És ugyancsak meggondolást érdemel, hogy *fenntartandó-e* a felmenő és oldalági örökösök általános öröklési rendje és az ági vagyonban való öröklésükre vonatkozó öröklési rend közötti az a különbségtétel, hogy míg az öröklés általános rendjén az oldalági örökösöknek két parentélában van öröklési joguk, az ági vagyonban az ági öröklés jogcímén *csak a szülői parentélában van öröklési joguk.*

8. Az örökbefogadás öröklési jogi hatásához

A Ptk. 1959. évi szabályai óta ismételtelen változtak az örökbefogadás öröklési jogi hatásait a törvényes öröklés rendjén rendező szabályok. A korábbi magyar joghoz képest az első lényeges változást – helyesen – maguk a Ptk. szabályai hozták, figyelembe véve az örökbefogadás céljában, rendeltetésében bekövetkezett változásokat. Ami azóta többször vitatottá vált, és többször módosításra is került, az az, *vajon maradjon-e a törvényes öröklés rendjén öröklési joga az örökbefogadott gyermeknek eredeti vérrokonai családjá után is* (az csak zárójelben kíván megjegyzést, hogy ez esetben voltaképpen kötelesrészhez való joga is van), sőt hogy más örökös hiányában maradjon-e a vérrokonai családnak öröklési joga az örökbefogadott gyermek után.

Az új Ptk. csak rokon örökbefogadás esetén ismerje el az örökbefogadottnak a vérrokonai családjá utáni öröklési jogát – és a viszonyosság alapján a vérrokonoknak az örökbefogadott utáni öröklési jogát.

A ma hatályos szabályok a kérdést attól függően rendezik, hogy a *gyermek nyílt vagy titkos örökbefogadással került-e örökbefogadásra.* Ennek a szabálynak nem az a hibája, hogy nyílt örökbefogadás esetén kettős öröklést biztosít az örökbefogadottnak, hanem az, hogy helytelenül értelmezi a két örökbefogadási forma különbségét. *A nyílt és a titkos örökbefogadás különbsége ugyanis nem abban áll, hogy nyílt örökbefogadás esetén az örökbefogadottnak bármiféle kapcsolata is fennmaradna a vérszerinti családdal, titkos örökbefogadásnál pedig ez a kapcsolatot megszüntetné.* Az eltérés kizárólag abban van, hogy nyílt örökbefogadás esetén a gyermekét örökbeadó szülő

ismeri – nem egyszer az örökbefogadás utolsó fázisában megismeri – gyermeke örökbefogadó szüleit, *anélkül, hogy ez akár az ő számára, akár az örökbefogadott gyermek számára azt a lehetőséget is biztosítaná, hogy egymással a jövőben kapcsolatban maradjanak (!)*. Titkos örökbefogadás esetén viszont a vérszerinti szülő meg sem ismerheti gyermeke örökbefogadó szüleit.

A családon belüli, az új házastárs vagy a rokon részéről történő örökbefogadásokra a Családjogi törvény részben eltérő szabályokat állapít ugyan meg, de ezek sem a vérszerinti család és az örökbefogadott közötti kapcsolattartást hivatottak biztosítani. Legfeljebb a törvényben meghatározott igen szűk körben marad fenn a vérszerinti család, általában inkább csak a nagyszülő kapcsolattartási lehetősége az örökbeadott gyermekkel.

A vérszerinti szülő és örökbefogadott gyermeke, és fordítva az örökbefogadott gyermek és vérszerinti családja közötti kapcsolat megszüntetésén az sem változtat, hogy a Családjogi törvény és a Gyámrendelet 1997. évi szabályai szerint az örökbefogadottnak szélesebb körben van joga a vérszerinti származása megismerésére. A megismerés ugyanis alapvetően a személyi adatok megismerésére vonatkozik és csak kölcsönös kívánság, kölcsönös beleegyezés esetén vonatkozhat a személyes megismerkedésre.

Az elmondottakra figyelemmel, ha egyáltalán valahol, akkor is kizárólag a rokoni örökbefogadás esetén lehet indokolt, lehet elfogadható az örökbefogadottnak a vérrokoni család utáni törvényes öröklési joga.

9. Az élettársi kapcsolat öröklési jog hatásához

Az elmúlt évtizedekben a tartós élettársi kapcsolatok elterjedtségében, társadalmi megítélésében és jogi elfogadottságában is jelentős változás következett be. Emellett ma már korántsem állítható, hogy ezt az életformát azért választják az élettársi kapcsolatban együtt élők, hogy e kapcsolatukhoz semmiféle joghatás ne fűződjék, vagy legfeljebb csak az általuk szerződésben megállapított, esetleg végrendeletben biztosított joghatás fűződjék. A magyar hatályos jog is számol e társadalmi fejleményekkel. Mint ahogy nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy szaporodnak az olyan élettársi kapcsolatok, amelyek nem csak két személy viszonyát jelentik, hanem amelyekben az élettársak mint szülők közösen nevelik gyermekeiket, gyermekeikkel együtt alkotnak családot. A magyar jogban is szaporodnak azok a jogszabályok, amelyek az élettársaknak, ideértve az egyik élettárs halálát követően a túlélő élettársat is, a házastársakéhoz hasonló, azokét megközelítő jogokat biztosítanak – a túlélő élettársnak minden bizonnyal gondoskodási rendeltetéssel is.

A Koncepció tervezetének vitája során meglehetősen széleskörű ellenzés mutatkozott az élettársak jogainak akár a családjog, akár az öröklési jog területén való bármiféle bővítése tekintetében – arra hivatkozással is, hogy az élettársak jogainak erősítése a család, a házasság intézményének gyengítésével is jár. Akadt ugyanakkor, legalábbis az öröklési jog területén, ezzel éppen ellentétes (igaz, kivételes) álláspont is, amely az élettársat a törvényes örökösök körébe sorolta volna.

A Koncepció még hosszabb élettársi viszony esetén sem kívánja a túlélő élettársat a törvényes örökösök körébe sorolni, de a kialakult tényeket elfogadva, tudomásul véve, azok fölött szemet hunyni sem kívánt. Ezért azt, hogy az egyik élettárs halálával végződő hosszabb élettársi viszony után az élettárs számára az élettársi kapcsolat során kialakult alapvető életvitelének továbbfolytathatását, lakhatási

körülményeit, a mindennapi életvitelét szolgáló vagyontárgyakat valamilyen formában öröklési jogi eszközökkel is tovább biztosítsa, indokoltnak tartja. Erre figyelemmel:

A Koncepció a hosszabb időn át fennállt élettársi kapcsolat esetén öröklési jogi jogcímen kívánja a túlélő élettársnak az általa élettársával közösen lakott, a hagyatékhhoz tartozó lakás tovább-használati jogát dologi jogi lakáshasználati jog formájában biztosítani, valamint a lakás berendezési és felszerelési tárgyainak tovább-használati jogát akkor is, ha ez adott esetben elhasználódással jár. Ezek a jogok a túlélő élettársat a házastársat megillető öröklési jog „ranghelyén” illessék meg. A lakáshasználati jog korlátozásának csak akkor lehessen helye, ha az élettársnak ugyanabban a földrajzi helységben megfelelő beköltözhető lakása van.

A Koncepció – az élettárs számára biztosítandó tartási igényhez hasonlóan – tudatosan nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy mi minősüljön ezen öröklési jogi juttatás tekintetében „hosszabb időn át fennállt” élettársi kapcsolatnak. Ennek a kérdésnek az eldöntését – amennyiben ebben vita merül fel – az eset összes körülményeinek a mérlegelésével a közjegyzői vagy a bírói gyakorlatra kívánja bízni. Ellenkező megoldás mellett, különösen határesetekben éppen az élettársi viszony kezdő időpontjának a tisztázása állítaná a jogalkalmazót komoly bizonyítási nehézségek elé.

V. A végintézkedésen alapuló öröklés

A végintézkedési szabadság teljesebb kibontakoztatása, az örökhagyó (feltehető) akaratának fokozottabb érvényre juttatása érdekében a Koncepció

- **törvényi szabályozást javasol a végrendelet értelmezésére,**
- **eltörölni javasol bizonyos felesleges végrendeleti alaki követelményeket,**
- **feloldani javasolja a végrendelet indokolatlan tartalmi korlátait.**

1. A végintézkedési szabadság a magyar jogban 1861 óta elismert. Nem jogalkotói feladat sem a törvényes öröklés elsődlegességének hirdetése, és ezért törvényes örökösök léte esetén a mások javára való végrendelezés jogi eszközökkel való korlátozására, visszaszorítására való törekvés, sem a fordítottja, a végintézkedés törvényes örökösök létre vagy nem létre tekintet nélküli szélesebb körű támogatása. Az azonban a végintézkedési szabadság elismerése esetén már jogalkotói feladat is, hogy jogi eszközökkel is előmozdítsa a *végrendelező örökhagyó akaratának* – tegyük hozzá befolyásmentes, átgondolt akaratának – *minél szélesebb körű érvényesüléshez jutását.*

A végintézkedés szabályainak megalkotása során ezért *a favor testamenti elve elősegítésének* fontos szerep jut. Ezt a szerepet, vagy legalábbis ebből annyit, amennyi a jogalkotón múlik, a hatályos Ptk. a közjegyzői és a bírói gyakorlat segítségével többé-kevésbé igyekszik is betölteni, *egy új Polgári Törvénykönyv megalkotása során mégis bőven akad ezen javítani való.* Részben kiegészítésre, részben felülvizsgálatra szorulhatnak e tekintetben *a végrendelet értelmezésére vonatkozó szabályok,* és mind *a végrendelet egyes alaki,* mind *egyes tartalmi szabályai is.* A végintézkedés *tartalmi korlátai* emellett abból a szempontból is figyelmet érdemelhetnek, vajon mai szemmel, mai megítélésünk szerint *nem húznak-e indokolatlan falakat az örökhagyó akaratának érvényesülése elé.*

Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az *örökhagyó végakarata „manipulálható” is.* Akár, még az örökhagyó életében, például a végrendelet megtétele

során gyakorolt tisztességtelen befolyásolással, akár halála után, például az írásbeli végrendelet eltüntetésével, vagy szóbeli végrendelet esetén a végrendeleti tanúk összejátszásával. Ezek mégis olyan, bár kétségtelenül negatív lehetőségek, amelyek csak jogalkotói eszközökkel teljesen nem küszöbölhetőek ki, és emellett a kiküszöbölésükre irányuló törekvés során az sem maradhat figyelmen kívül, hogy az indokolatlanul szigorú eszközök, különösen a befolyásolás, a manipulálás eleve feltételezése a tisztességesen, befolyásmentesen kialakult örökgyói szándék érvényesülésének is útjában állhat. *A helyes egyensúly megtalálása ebben a kérdésben nem könnyű jogalkotói feladat.*

Az 1950-es évek második felében, a Ptk. megalkotása során a végrendelezői akarat indokolatlan megghiúsulásának kiküszöbölése érdekében jelentősen enyhültek a végintézkedés korábbi alaki szabályai – hogy minden tekintetben helyesen-e, az már az azóta szerzett tapasztalatok alapján nem állítható. A végintézkedés tartalmi korlátai viszont inkább erősödtek, bővültek. E bővülő körből akad ami bevált, ami azóta sem okozott fennakadást, de van olyan is, ami egy új Polgári Törvénykönyv megalkotása során átgondolást igényel.

2. A Polgári Törvénykönyvnek rendelkeznie kell a végintézkedések értelmezési szabályáról, arról nevezetesen, hogy a végintézkedés értelmezése tekintetében az akarat elvnek kell érvényesülnie, hogy a végintézkedéseket úgy kell értelmezni, hogy lehetőség szerint az örökgyó valóságos akarata érvényesüljön.

A végintézkedések értelmezésének ez a szabálya a favor testamenti elvéből folyik, és noha a bírósági és a közjegyzői gyakorlat eddig is igyekeztek ezt az értelmezési elvet követni, ennek törvényben való kimondása annál inkább indokolt, mert míg az élők közötti szerződések értelmezési szabálya a Ptk.-ban megfogalmazásra került, a végintézkedések tekintetében – ahol éppen az élők közötti szerződésekével ellentétes elven alapuló értelmezési szabály a kívánatos – ez a szabály ma hiányzik. Sajátos, hogy ezt ma az ítélkezési gyakorlat egy a házastársi öröklés kérdéskörében alkotott PK állásfoglalás indokolásából – nem is az állásfoglalás, igaz az indokolással ellentétesen hangzó rendelkező részből – merített idézettekkel támasztja alá.

3. A végintézkedés, pontosabban a végrendeletek fajait hagyományosan a végrendeletek alakiságai szerint osztályozza a magyar jog. Eszerint megkülönböztet közvégrendeletet, írásbeli magánvégrendeletet, ennek is három alfaját, a közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendeletet, a holográf és az allográf végrendeletet, és végül kivételes, időbeli hatályát illetően is korlátozott szóbeli végrendeletet. Noha a magánvégrendeletek valamennyi fajtája fel vet különböző súlyú problémákat, megfelelő korrekciókkal a magánvégrendeletek valamennyi eddig elismert formáját, mint létező, megszokott végrendelezési formát a készülő Polgári Törvénykönyvnek is fenn kell tartania.

4. *A végrendelet egyes alaki érvényességi szabályai a gyakorlat tanúsága szerint nem egyszer indokolatlanul akadályozzák az örökgyó akaratának érvényesülését, és azt eredményezik, hogy szemben az örökgyó akaratával a végrendeleti öröklés helyett a törvényes öröklés jut érvényesüléshez, sőt, hogy az ilyen alakilag hibás végrendelet egy korábbi, ezzel a végrendelettel hatályon kívül helyezni kívánt végrendelet feléledésére vezet. Emellett az sem kivételes, hogy a vitatott alaki kellékek meglétének*

vagy meg nem létének értelmezésében a gyakorlat erősen megkérdőjelezhető eredményekre jut.

A közjegyzői és a bírói gyakorlat tanúsága szerint az írásbeli magánvégrendeletek alaki szabályai közül különösen a *végrendeletek keltezése körüli hiányosságok*, a végrendelet kelte helyének és idejének magából az okiratból való kitűnése, *valamint a több különálló lapból álló végrendelet többlet alaki érvényességi kelleke vetnek fel problémákat.*

Az új Ptk.-ban a keltezés helyét mint a végrendelet alaki érvényességi feltételét el kell hagyni. A keltezés időpontjának feltüntetésétől azonban a jogalkotó nem tekinthet el. A több különálló lapból álló végrendeletnek attól a többlet alaki szabályától, hogy annak minden lapját az örökhagyónak és a tanúknak alá kell írniuk a saját kezűleg folyamatosan írt végrendelet tekintetében el lehet tekinteni, az allográf végrendelet tekintetében azonban nem lehet eltekinteni.

A végrendelet keltezésének a helye olyan követelmény, amelynek érvényességi kellekként való megkívánása teljesen felesleges és egy új Ptk.-ban ilyen kellekként való előírása mindenképpen elhagyandó. A végrendelet keltezési helyének legfeljebb azokban a feltehetően ritka esetekben volna érdemi jelentősége, amikor az örökhagyó külföldön végrendelezik, de a törekvés e tekintetben is egyre inkább az, hogy a végrendelet alaki érvényességét, akár ha az a végrendelet tétele helye szerinti jognak megfelelő, akár a magyar jog szabályainak megfelelő, a magyar jog elismerje.

A végrendelet kelte időpontjának már nagyobb jelentősége lehet: egyfelől feltétlen jelentősége van akkor, ha az örökhagyó után több végrendelet maradt, de másfelől jelentősége lehet akkor is, ha az örökösök, vagy a végrendeletben mellőzött örökösök azt vitatják, hogy az örökhagyó a végrendelet tételkor még belátási képességének birtokában volt-e vagy éppen hogy végrendelete megtételekor már nem volt belátási képességének birtokában. Ezekre az esetekre tekintettel az új Polgári Törvénykönyv sem tekinthetne el a keltezés időpontjának a végrendeletben való feltüntetésétől. Megjegyzést kívánhat mégis, hogy van olyan külföldi jog, amely abban az esetben amennyiben a keltezés időpontjának a végrendelet megítélése szempontjából nincs érdemi jelentősége, ezt nem tekinti alaki érvényességi kelleknek.

A több különálló lapból álló végrendeletre nézve megállapított az a szabály, hogy annak minden lapja folyamatos sorszámozással látandó el mindenképpen jogos követelmény. Attól a követelménytől viszont, hogy a végrendelet minden lapját az örökhagyónak, illetve (amennyiben a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása is szükséges) a tanúknak is alá kell írnia, holográf végrendelet esetén el lehet tekinteni; allográf (géppel írt vagy különösen szövegszerkesztővel készített) végrendeletnél azonban – az egyes lapok kicserélésének technikai lehetősége miatt – ettől az érvényességi kellektől sem indokolt eltekinteni.

5. Több vonatkozásban kiegészítést és pontosítást kívánhatnak a Ptk.-nak a végrendelet alkotásában közreműködő személyek számára vagy azok hozzátartozói számára való végrendeleti juttatás érvényességének szabályai.

Számos e kérdéskörben a bírói gyakorlatban felmerülő jogvita megelőzése érdekében törvényi szabályozásra szorulna a közreműködés, a közreműködő fogalma, és a törvény e helyén kíván rendezést, hogy ki minősül a végrendelet tételében közreműködő olyan hozzátartozójának, akinek a javára szóló végrendeleti juttatás a közreműködő javára szóló végrendeleti juttatással egyenlő

elbírálás alá esik. A közreműködő fogalma, szemben a mai bírói gyakorlattal, szűkítendő annyiban, hogy a végrendelet pusztá leírója ne minősüljön minden további mérlegelés nélkül eleve közreműködőnek, bővítendő viszont annyiban, hogy a közreműködő fogalmát a jogi személy alkalmazottjára, más dolgozójára vagy akár társadalmi munkására is ki kell terjeszteni az e szervezetek javára szóló végrendeleti juttatások tekintetében.

A közreműködő számára – és a tanúk számára – való végrendeleti juttatást korlátozó szabályok nyilván a végrendelkező befolyásolástól mentes akaratát hivatottak védeni.

Az a többlet-előfeltétel, amelyet az írásbeli magánvégrendelet közreműködője vagy annak hozzátartozója részére szóló juttatást illetően a Ptk. előír – hogy nevezetesen a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó saját kezűleg írja és aláírja – több mint életidegen, és nagyfokban valószínű, hogy ezt a szabályt a laikus örökhagyók nem is ismerik. A szabály azonban nem ebben a vonatkozásban vált vitatottá.

A közreműködés fogalmát a bírói gyakorlat alakította ki. Az örökhagyó akaratának érvényesülése és az örökösök védelme érdekében is indokolt volna, hogy ez az új Ptk. megalkotása során törvényben kerüljön rendezésre. A bírói gyakorlat szerint – helyesen – közreműködőnek azt kell tekinteni, aki a végrendelet megalkotásában tevékenyen, olyan mértékben vett részt, hogy a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe volt. Ez azonban a gyakorlat állandóan követett álláspontja szerint – már kevésbé helyesen – azzal is kiegészül, hogy a végrendelet leírása, fogalmazása a közreműködés fogalmát eleve kimeríti, függetlenül attól, hogy az ilyen módon „közreműködő” személynek a végrendelet tartalmának kialakításában volt-e szerepe vagy sem! Ezekben az esetekben a gyakorlat eleve feltételezi, mintegy megdönthetetlen vélelemként kezeli, hogy pusztán a végrendelet leírása, vagy akár az örökhagyói akarat megfelelő formába öntése, ha azt az öröklésben érdekelt személy végzi, akadályozza az örökhagyói akarat szabad, befolyásolástól mentes alakulását. Ez a szemlélet, különösen azokban az esetekben, amelyekben a nem ügyvéd vagy közjegyző közreműködésével végrendelkező örökhagyó valamely családtagjának diktálja le végrendeletét, életidegen, és nem veszi figyelembe azt sem, hogy az így eljáró örökhagyó előtt sem ismert, hogy ezzel az eljárásával az így „közreműködő” családtagját rövidíti meg az öröklésben. Más kérdés, hogy amennyiben az örökhagyó tisztességtelen befolyásolása bizonyítható, ezen a címen, de nem előre felállított megdönthetetlen vélelem címén, a végrendelet megtámadható lesz.

Az az igény, hogy a közreműködés fogalma az új Ptk.-ban törvényi megfogalmazást kapjon, jogos, de a közreműködés fogalmából a végrendelet pusztá leírását ki kellene venni. Jogos igény merült fel arra nézve is, hogy a készülő Polgári Törvénykönyv a közreműködés szabályai körében sorolja fel azokat a közeli hozzátartozókat vagy hozzátartozókat, akiket a juttatás vonatkozásában a közreműködő hozzátartozóinak tekint, és ebben a vonatkozásban ne elégedjék meg azzal, hogy a törvénykönyv a záró rendelkezéseiben amúgy is meghatározza a közeli hozzátartozók és a hozzátartozók körét. Az igény nem a hozzátartozói kör bővítésére vagy szűkítésére irányul, hanem arra, hogy az erre irányuló tájékoztatás ott jelenjék meg a törvényben, ahol ennek jogi jelentősége van.

Indokolt a közreműködők fogalmának olyan értelmű kiterjesztése, amely ebbe a körbe vonja a jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet alkalmazottjának, dolgozójának, akár társadalmi munkásának a közreműködését az e szervezetek javára szóló végrendeletek készítésében, elsősorban az örökhagyónak a

szervezet irányában gyakran meglévő mentális kiszolgáltatottsága miatt, de akár erre tekintet nélkül is.

6. Az új Polgári Törvénykönyv a nem vitásan előforduló visszaélések ellenére kivételes végrendeletként változatlanul ismerje el a szóbeli végrendeletet, és tartsa fenn annak ma hatályos feltételeit is. Annyiban mégis szigorítsa a mai szabályokat, hogy a szóbeli végrendelet hatályát az e végrendelet tételének feltételéül szolgáló helyzet megszűnését követő harminc napban és ne három hónapban szabja meg.

A szóbeli végrendelet elismerésének kérdése minden bizonnyal több mint a végrendeletek egyszerű alaki érvényességének kérdése. A közjegyzői gyakorlat tanúsága szerint egyáltalán nem kivételes, hogy az örökhagyó által soha meg nem tett, esetleg mégis megtenni ígért végrendeletet adnak elő a „végrendeleti tanúk”, sőt akad közjegyző, aki száz szóbeli végrendelet közül legfeljebb tizet tart valódinak. A jogalkotásnak mégis a másik oldalra, a szóbeli végrendelet tételére valóban ráutaltakra is figyelemmel kell lennie. A Tematika ezeket helyezte előtérbe akkor, amikor a tényleges és lehetséges visszaélések fennforgása ellenére sem a szóbeli végrendelet eltörlését, sem feltételeinek megszigorítást nem látta indokoltnak. Egy olyan kompromisszum, amely a szóbeli végrendelet hatályát – változatlanul attól az időponttól kezdődően, hogy az örökhagyó nehézség nélkül más formában is tudott volna végrendeletet tenni – az eddigi három hónap helyett harminc napban állapítja meg a szóbeli végrendelet tételére valóban ráutalt érdekeit sem csorbítja, ezért ezt a javaslatot a Tematika elfogadta.

7. Ugyancsak messze nem pusztán alaki kérdés a *közös végrendelet alkothatása elismerésének kérdése*. A Ptk. ezt a lehetőséget eltörölte, *a közjegyzői gyakorlat bizonyos körben visszahozandónak ítéli*. Közös végrendeletet a korábbi magyar jogban is csak házastársak alkothattak, és ez a szabály ma is azokban a külföldi jogokban, amelyek közös végrendelet alkotására lehetőséget biztosítanak. *Így a közös végrendelet „visszahozatala” esetén is fenntartandó az a szabály, hogy azt csak házasfelek tehetnek.*

A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban felmerült erre irányuló igényre tekintettel ismerje el kizárólag házastársak számára közös végrendelet tételének lehetőségét, és azt is, hogy az ebben a közös végrendeletben a túlélő házastárs halála esetére utóörököst (maradék-utóörököst) nevezhessenek.

A közös végrendelet tételének újbóli elismerése *számos további kérdés rendezését igényli* – különösen az egymás rendelkezésére tekintettel tett, kölcsönös, viszonyos végrendeletek vonatkozásában. Egyértelműbb a közös végrendelet „sorsa”, *ha a házasfelek között utóbb az életközösség megszűnt, vagy házasságukat fel is bontották*. Ebben az esetben a *közös végrendelet hatályát kell hogy veszítse*. *De rendezésre szorulnak többek között olyan kérdések: mi legyen a közös végrendelet sorsa, ha a házastársaknak vagy akár csak egyiküknek utóbb gyermeke születik, visszavonhatja-e egyikük a közös végrendeletet azzal a jogkövetkezéssel, hogy akkor ez a másikukra sem kötelező már, mennyiben korlátozza a közös végrendelet a házasfeleknek a vagyonukkal való élők közötti rendelkezési szabadságát* – a korábbi magyar jogban, legalábbis a közös viszonyos végrendeletek esetében az *ingyenes rendelkezés* tilalom alá esett stb.

8. A Ptk. eltörölte – pontosabban *érvénytelennek mondta ki* – az *utóörökösnevezést* – igaz, az utóhagyományrendelés lehetőségét változatlanul elismeri, és a hagyományul rendelhető vagyon köre, nem feltétlenül a ténylegesen utóhagyományul is rendelt vagyon, elég tág maradt. Az utóöröklés intézményében a Ptk. alkotói különösen azt ítélték kárhóztatandónak, hogy az az örökhagyó rendelkezési (végrendelkezési) szabadságát a halála utáni időre is meghosszabbítja, és ezzel az előörökösöket korlátozza az ilyen korlátozással öröklött vagyon tekintetében a tulajdonjogukban, megfosztva őket e vagyon tekintetében a végrendelkezési joguktól is. A végrendelkezési szabadság helyes értelme – a törvény indokolásában hangsúlyozottak szerint – csak az lehet, hogy az örökhagyó vagyontárgyai felett halála esetére egyszeri rendelkezési jogot nyerjen, de azt ne gyakorolhassa több ízben, örökösait is megkötve ezáltal.

Az utóöröklés intézménye akár jogszabályi rendelkezés folytán, akár csupán a végrendelkezési gyakorlatban *számos országban visszaszorulóban van. Ugyanakkor meghatározott szűk körben változatlanul van rá igény* a külföldi jogokban is és *volna rá igény a magyar gyakorlatban is.*

Az új Polgári Törvénykönyv meghatározott szűk körben ismerje el újból az utóörökösnevezés, illetve a maradék-utóörökösnevezés lehetőségét.

Így ismerje el a törvény, hogy házastársak (akár közös végrendeletben, akár nem közös végrendeletben) úgy is végrendelezhessenek, hogy a végrendeletben örökösül nevezett házastárs előörökös legyen, és halála után a még meglévő örökséget utóörökösként akár az első örökhagyó családjához tartozó, akár más, általa megnevezett személy örökölje. Ez az ún. maradék-utóöröklés az ingyenes rendelkezés kivételével az előörökösnek az öröklött vagyonnal való rendelkezési jogát ne korlátozza.

Ismerje el továbbá a törvény a *substitutio pupillaris* intézményét, vagyis azt a lehetőséget, hogy az örökhagyó végrendeletében a végrendelkezésre képtelen leszármazójának utóörököst rendelhessen arra az esetre, ha a leszármazó végrendelkezésre képtelen életkorban vagy állapotban hal meg.

Az utóörökös-nevezés ennél szélesebb körű, általános elismerése változatlanul nem indokolt, a házastárs javára szóló végrendeletben ilyen rendelkezés lehetővé tétele azonban több tekintetben már eddig is indokolt lett volna.

Az ilyen utóörökös-nevezés megengedettsége adna megoldást például a *szerzői jogok öröklése* rendezésének arra a jogirodalomban többször is felvetett kérdésére, amely módot adna a szerzőnek arra, hogy az *őt halála után 70 évig túlélő szerzői jogokat úgy hagyhassa túlélő házastársára, hogy házastársa halála után ne házastársa családja, hanem az ő családja örökölhesse azt.* Ebben az esetben voltaképpen az előörökös rendelkezési jogainak korlátozásáról sincs szó, hiszen az előörökös halála után esedékessé váló jogokban történik az utóöröklés.

De megoldást biztosítana ez a szabály arra az esetre is, amikor *házastársak egyetlen jelentős értékű vagyontárgyuk fejében kötnek eltartójukkal öröklési szerződést, amikor is a feltehető akaratuk az, hogy az eltartó csak az utóbb elhalt házastárs halála után szerezze meg, örökölje meg ezt a vagyontárgyat.*

9. A Ptk.-nak a végrendelet tartalmára vonatkozó szabályai egy kérdésben kívánnak pontosítást. Szűkíteni kell a hagyomány fogalmát és mértékét.

A Ptk. hatályos szabályai szerint akár ingatlan is lehet hagyomány tárgya, a gyakorlat szerint pedig az egy-egy hagyományosnak juttatott hagyomány értéke akár a hagyaték egynegyedét is kiteheti, az egész hagyatékna pedig akár a felét is lehet hagyomány formájában juttatni. Ez a megoldás a hagyatéki tartozásokért felelős örökösök irányában minden bizonnyal hátrányos lehet.

Egyébként a Ptk.-nak a végrendelet tartalmát rendező fejezetében a végrendeletek tartalmi elemeiként felsoroltak nyilván *nem törekszenek kizárólagosságra, hanem a végrendelet tipikus tartalmi elemeit szabályozzák.* Feltehetően az új Polgári Törvénykönyv sem kíván majd gátat szabni annak, hogy végrendeletben is lehessen alapítványt rendelni – ez azonban a végrendeletnek egy olyan lehetséges tartalma, amely nem kíván feltétlenül az öröklési jogban említést. A végrendelet tartalmazhat emellett nemcsak az örökhagyó vagyonára vonatkozó rendelkezést – ilyen például a családjogi szabályokban rendezett gyámnevezéshez való jog – amelynek azonban szintén nem az öröklési jogban van a helye. *A közérdekű meghagyás* fogalmi köre a társadalmi viszonyok változása folytán nyilván változott, e fogalom törvényi meghatározására még sincs szükség.

10. A III/1. c) pontjában kifejtetteknek megfelelően a végrendelet érvénytelensége vagy hatálytalansága körében szabályozza az új Ptk. – a mai szabályokkal egyébként azonos tartalommal – a különélő házastárs javára szóló végrendelet jogi megítélését.

11. Az új Ptk.-nak fel kell oldania azt az ellentmondást, hogy míg a végrendelet visszavonásához a formátlan megsemmisítés is elegendő, amennyiben a végrendelet visszavonásának új végrendelet alkotása a formája, akkor ennek az új végrendeletnek akár bármely alaki hibája is elegendő ahhoz, hogy szemben az örökhagyó nyilvánvaló akaratával a visszavonni kívánt végrendelet érvényben maradjon, sőt, hogy az az érvénytelenség megállapításának időpontjában újból feléledjen.

A végrendelet érvénytelenségét és hatálytalanságát rendező egyéb szabályok nagyban-egészben helyesek. A közös végrendelet valamint az utóörökös-nevezés korlátozott körű elfogadása, ha ez megtörténik, természetesen ezeknek a ma még érvénytelenségi okoknak az érvénytelenségi okok közül való kiemelését igényli.

Felvetjük, hogy annak örökössé nevezése, aki az örökhagyó halálakor még meg sem fogant, inkább ennek a rendelkezésnek a hatálytalanná válását kellene, hogy eredményezze. Ugyanígy, amennyiben a Ptk. 601. §-a, a házastársnak az életközösség megszakadása esetén az öröklésből való kiesése, ott elhagyásra kerül, a végintézkedés ezen okból bekövetkező hatálytalanná válása ebben a körben volna kimondható.

Szintén nem koncepcionális kérdés, de a Ptk. jelenlegi 633. §-a, amely emellett a „közös rendelkezések az írásbeli végrendeletekre” tartalmához képest semmitmondó címet viseli, a végrendelet hatálytalansága cím alatt volna elhelyezendő, az mintegy a 651. § alóli kivételként szorosan kapcsolódik ehhez a rendelkezéshez.

12. Az öröklési szerződés szabályozásával kapcsolatos kérdések:

Az öröklési szerződés szabályai számos vonatkozásban felülvizsgálatra, újragondolásra szorulnak.

A Koncepció felhatalmazása alapján a Tematika alapvető módosításokat javasol az öröklési szerződés – törvényi és a bírói gyakorlatban kialakított – szabályain.

A Ptk. az öröklési szerződés jogintézményét arra az esetre tartotta fenn, ha az örökhagyó vagyonának ilyen módon való örökösi hagyásával kíván eltartásáról gondoskodni. A Ptk. szerint: *Öröklési szerződéssel az örökhagyó arra kötelezi magát, hogy a vele szerződő felet tartás vagy életjáradék fejében örökösévé teszi.* Az öröklési szerződés kötésének erre a körre korlátozása – noha ez számos nyugati ország jogától eltér – a gyakorlatban többé-kevésbé bevált, és ha a kör valamelyest bővíthető is, az, hogy az öröklési szerződés alapvetően ilyen célt szolgáljon, nem vált megkérdőjelezetté. *Az öröklési szerződés ebben a körben maradása – megfelelő korrekciókkal – az új Polgári Törvénykönyvben is elfogadható.*

Az ilyen öröklési szerződés részben több és részben más is azonban, mint az élők közötti tartási és életjáradéki szerződésnek egy olyan változata, amelyben az eltartók nem a szerződéskötéskor, hanem csak az örökhagyó vagy örökhagyók halála után kapják meg az „ellenszolgáltatást”.

Az új Polgári Törvénykönyvnek az öröklési szerződés öröklési jogi jellegére a mainál fokozottabb mértékben figyelemmel kell lennie – még akkor is, ha bizonyos kérdésekben az élők közötti tartási és életjáradéki szerződés szabályainak analóg alkalmazásától nem feltétlenül indokolt elzárkózni.

Az új Ptk. az öröklési szerződést alapjaiban mai rendeltetésével tartsa fenn. Lehetséges tartalmát mégis egészítse ki egyfelől azzal, hogy öröklési szerződést tartás és életjáradék mellett gondozási kötelezettség teljesítéséért is lehessen kötni, másfelől azzal, hogy öröklési szerződéssel az ezt a szerződést kötő örökhagyó(k) ne csak saját tartásukról, gondozásukról gondoskodhassanak, hanem haláluk esetére tartásra szoruló kiskorú gyermekük, vagy még inkább tartásra, gondozásra szoruló fogyatékosága, egészségi állapota vagy más okból sérült nagykorú gyermekük tartásáról, gondozásáról is. Ezekben az esetekben az öröklési szerződés az örökhagyó halála után, amikor a szerződéses örökös megszerzi a hagyatékot, a tartásra, gondozásra jogosultak irányában tartási, illetve tartási és gondozási szerződésként él tovább.

Az az igény, hogy öröklési szerződés gondozás fejében is köthető legyen, elég régi, és különösen akkor érdemel figyelmet és elismerést, ha tartósan beteg vagy idős személy szorul gondozásra. Annál inkább szükség lehet erre a lehetőségre, mert az ilyen gondozás ma egyre nehezebben megfizethető és egyre jelentősebb anyagi értékű szolgáltatás is, és emellett a csak gondozásra, ápolásra szoruló idős személy otthon ápolása nemcsak számos idős, kórházi ápolásra nem szoruló beteg kívánságával, hanem az állam, a kórházak törekvésével is egybecseng.

Azt az igényt, hogy az örökhagyó(k) haláluk esetére gyermekük tartásáról, gondozásáról gondoskodhassanak öröklési szerződéssel, a gyakorlat vetette fel, az öröklési szerződés ilyen rendeltetésének elismerése mindenképpen jogos.

13. Az élők közötti tartási, életjáradéki szerződés és az öröklési szerződés tartalmának egyik lényeges különbsége, hogy míg az élők közötti tartási és életjáradéki szerződést egy meghatározott vagyontárgy, rendszerint valamely ingatlan tulajdonjoga fejében kötik a szerződő felek, *öröklési szerződés esetén az örökhagyó szerződéses örökösére meghatározott vagyontárgyat is hagyhat, de egyszerűen örökösévé is nevezheti eltartóját, gondozóját. Ez utóbbi esetben az örökhagyó feltehető akarata*

minden bizonnyal az, hogy halálakor meglevő minden vagyona, akár az öröklési szerződés megkötését követően szerzett vagyona örökösévé is eltartóját tegye. Ez a feltehető örökhagyói akarat mégis több, részben megválaszolásra és szabályozásra is szoruló kérdést vet fel. Az egyik, vajon jelenti-e ez azt, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megkötését követően többé semmilyen vagyonával nem rendelkezhet – a Ptk. hatályos szabályai szerint az örökhagyó arról a vagyonáról, amelyet öröklési szerződéssel lekötött, sem élők között sem halála esetére nem rendelkezhet. Vagy amennyiben az öröklési szerződésben ilyen vagyon nem került lekötésre és ilyen szándékot sem az örökhagyó, sem a leendő örökös oldalán nem lehet feltételezni, lehet-e az ilyen öröklési szerződést úgy is értelmezni, hogy a szerződő felek kölcsönösen megbíztak egymásban annyira, hogy nem kívánták az örökhagyó vagyonát „lekötni”.

Az öröklési szerződéssel lekötött ingatlanra a hatályos Ptk. szerint a szerződő fél javára az ingatlan-nyilvántartásban *elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni.* Ez a szabály a gyakorlatban már eddig is értelmezési problémákra vezetett. Elegendő volna annak kimondása, hogy az ilyen ingatlanra a szerződéses örökös erre irányuló kérésére *kell az elidegenítési és terhelési tilalmat bevezetni.*

Mondja ki az új Ptk., hogy a szerződéses örökös az örökhagyó ingatlanára akár az öröklési szerződés megkötésekor, akár azt követően a szerződés fennállása alatt bármikor elidegenítési és terhelési tilalmat jegyeztethet be.

Az elidegenítési és terhelési tilalom a szerződéses örökös számára szolgál biztosítéki eszközzel. Ennek a biztosítéknak a kikötését kötelezővé tenni, sőt érvényességi kellékként előírni felesleges. A szerződéses örökös azonban meg kell hogy illesse ennek a biztosítéknak a kikötéséhez való jog, és ennek az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyeztetési joga. Akár az örökhagyó személyi vagy vagyoni körülményeiben, akár a szerződő felek egymás közötti viszonyában a szerződéskötést követő későbbi időben is bekövetkezhet olyan változás, amely indokolttá teheti, hogy ezzel a joggal utóbb, nemcsak a szerződés megkötésekor élhessen.

14. Az a szabály, hogy *házastársak mint örökhagyók közös okiratban köthetnek öröklési szerződést egy új Polgári Törvénykönyvben nyilván törvényben, és nem az életbeléptető jogszabályban való kimondást kíván.* Jelenleg azért van a Ptk.-ben, mert a Ptk.-ből egyszerűen kimaradt.

A házastársak mint örökhagyók által kötött öröklési szerződés, különösen akkor, ha örökségül a házastársak közös vagyona kerül átruházásra, felveti a kérdést, vajon a szerződéses örökös csak mindkét házastárs halála után válják-e az egész vagyon örökösévé, vagy a hagyaték felét – a lekötött vagyon felét – szerezze-e meg már az elsőként elhalt házastárs halálával.

Ennek a kérdésnek a megoldására legyen mód olyan öröklési szerződés kötésére, amelyben az örökhagyók csak az utóbb elhalt örökhagyó halála után teszik az eltartót örökösükké. Ilyen szerződéses kikötés hiányában pedig biztosítson az új Ptk. a túlélő házastársnak a szerződéses örökös által megörökölt hagyatéki hányadon törvényes haszonélvezeti jogot. Az előbbi megoldás szükségessé teszi ebben a vonatkozásban az utóöröklés elismerését.

Rendezésre szorulhat az a kérdés is, *mi legyen a túlélő házastárs jogi helyzete akkor, ha az öröklési szerződést az egyik – utóbb nem túlélőnek bizonyuló vagy egészségi állapota folytán szinte biztosan nem túlélővé váló – házastárs köti, a saját tartásának, saját különvagyona fejében való biztosítására, és ez a vagyon a házastársak életében a házastársak közös otthonául is szolgált.*

Megoldásul kínálkozik annak törvényben való kimondása, hogy az ilyen örökségnek az öröklési szerződés alapján való megnyílása ne korlátozhatta az öröklési szerződés megkötésekor az ingatlanban (családi házban vagy lakásban) már benne lakók lakhatási, lakáshasználati jogát.

15. Az öröklési szerződés alapján való szerzés *teljes mértékben visszerhes voltának túlhangsúlyozása*, az öröklési szerződés *szerencse-szerződés jellegének túlhangsúlyozása* egyfelől olyan következményeket is maga után von, amelyek az örökhagyó akaratának sem felelnek meg, másfelől széles körben vezet e szerződések visszaélésszerű kötésére – különösen kitagadási okot meg nem valósító kötelelésre jogosult örökösök kötelelésrészüktől való megfosztására, de vezethet más hagyatéki terhek alól való mentesülésre is. A szerencse-jelleg túlhangsúlyozásából eredő következmények kiküszöbölésére több javaslat is felmerült.

A Konceptiónak a Magyar Közlönyben közzétett tervezete azt a megoldást tartalmazta, hogy az öröklési szerződés alapján való szerzés a kötelelésre jogosultak és más hagyatéki hitelezők irányában csak a nyújtott tartás erejéig legyen visszerhes szerzésnek tekintendő, azzal, hogy az öröklött vagyon többi része tekintetében ezeknek a kötelezettségeknek a szempontjából a szerződéses örökös a végrendeleti örökös jogállása illesse meg. Ezzel a javaslattal szemben a Konceptió tervezetének vitája során az az észrevétel merült fel, hogy aggályos, vajon ilyen feltételek mellett a tartásra, gondozásra valóban rászoruló örökhagyó talál-e eltartóra, gondozóra. Ezen észrevétel figyelembevételével a következő javaslatot tesszük:

Mondja ki az új Ptk., hogy az öröklési szerződés alapján való szerzés a kötelelésre jogosultak és más hagyatéki hitelezők irányában a szerződés teljesítésének megkezdésétől számított két évig csak a nyújtott tartás értéke erejéig tekintendő visszerhes szerzésnek. E két éven belül a szerződéses örökös ezeknek a kötelezettségeknek a szempontjából a végrendeleti örökös jogállása illeti meg.

A házassági vagyonszerzés körében – szemben a mai bírói gyakorlattal – a szerződéses örökös az örökhagyó akaratának megfelelően váljék kizárólagos örökössé, és a nyújtott tartás értéke legfeljebb a házastársak egymás közötti viszonyában kerüljön elszámolásra.

A visszaélések teljes kiküszöbölését pusztán jogalkotási eszközökkel aligha volna lehetséges biztosítani, de legalább egyesekre, így különösen *azokra a korántsem kivételes esetekre, amikor az öröklési szerződés megkötésére az örökhagyó közeli halálának tudatában kerül sor*, adódhatna jogi lehetőség.

A törvény nem kíván eleve elzárkózni azoknak az eseteknek az elismerése elől, amikor az öröklési szerződés kötésére súlyos beteg örökhagyó feltehetően rövid ideig tartó ápolása, gondozása szem előtt tartásával kerül sor, vannak azonban és nem is kivételes számban olyan esetek, amikor öröklési szerződés kötésére otthon már el sem látható, csak kórházban gyógykezelhető, ápolható örökhagyó igen közeli halálának tudatában kerül sor. A visszaélések tipikus előfordulási esete az olyan *színlelt öröklési szerződés is*, amely mögött sem tartásra vagy gondozásra irányuló igény, sem ténylegesen nyújtott tartás vagy gondozás nincs. Ez esetben a *szerződés színlelt volta címén való megtámadása* állhat rendelkezésre.

16. Kérdéses lehet, hogy *szükség van-e a Polgári Törvénykönyvben rendezni azt a kérdést, hogy az öröklési szerződés érvénytelenségére mennyiben alkalmazandók az*

öröklési jogi jogszabályok mellett a szerződési jog szabályai is. A hatályos Ptk. csak két vonatkozásban ad e tekintetben az öröklési jogi szabályokat kiegészítő szabályt.

Az öröklési jogban való *külön rendezés nélkül* is változatlanul mód lesz az öröklési szerződés *szűnelt voltának vagy jó erkölcsbe ütköző voltának megállapítására*, és annak tisztázására is, hogy az öröklési szerződés *érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítása esetén mennyiben kerüljenek az öröklési jog, és mennyiben a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit rendező szabályok alkalmazásra.* Az érvénytelenség okától függően az érvénytelenség egyes eseteiben az sem lehet kizárt, hogy az érvénytelen öröklési szerződés érvényes végrendeletként megállhasson.

VI. A kötelesrész

1. A kötelesrész intézménye az angolszász jogrendszerek kivételével Európa valamennyi jogrendszerében ismert, és ha a német és osztrák rendszerű kötelesrészt, amit a magyar jog is követ, a jogtudomány képviselőinek jelentősebb része nem is tekinti „öröklés”-nek, azt hogy ennek a jogintézménynek az öröklési jogban van a helye, és hogy erre az öröklési jog szabályai alkalmazandók, senki sem vonja kétségbe.

Amit a legutóbbi időben mégis többen kétségbe vontak, az az, hogy *egyáltalán indokolt-e még, szükséges-e még a kötelesrész intézményének fenntartása.* A kötelesrész *fenntartása ellen* felhozott érvek különbözőek. Az egyik érv a kötelesrész tartási funkciójának különösen a gyermekek, a leszármazók irányában bekövetkezett megszűnésére apellál, azzal, hogy a demográfiai viszonyok változásával, az életkorok kitolódása folytán a gyermekek ma rendszerint nem az örökhagyó halálakor szorulnak a szülői vagyontól támogatásra, hogy a szülők gyermekeik irányában tartási kötelezettségük teljesítésével, ideértve taníttatási költségeik viselését is, ennek a támogatásnak korábban már eleget tettek. Ehhez hozzáfűzik, hogy erre figyelemmel nincs kizárva, hogy a házastársak minden lehetőséget megtesznek azért, hogy azzal a szándékkal kerüljék meg a gyermek számára biztosítandó kötelesrészt, hogy ezzel túlélő házastársuk öröklési jogi helyzetét javítsák. Emellett az örökhagyónak azt a szándékát is elismerendőnek tartanak, hogy egyik gyermekét a másikkal szemben bármi okból kedvezményezze. Említésre méltó lehet e körben, hogy Németországban, ahol a kötelesrész alkotmányos védelem alatt áll, az Alkotmánybíróság előtt alkotmányjogi panasz van folyamatban azzal a céllal, hogy az Alkotmánybíróság az egész kötelesrészhez való jogot nyilvánítsa alkotmányellenesnek, mert az örökhagyó végrendelezési szabadságának ilyen korlátozása, legalábbis a panasz előterjesztői szerint, ma már meghaladott. A német Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatának ismeretében a jogtudomány álláspontja szerint mégsem várható, hogy az alkotmánybírósági panasz a maga egészében sikeres lesz, az azonban a jogirodalomban képviselt álláspont szerint vizsgálandó lesz vagy lehet, hogy nagyobb hagyatékok esetén a végrendelezési szabadságnak a kötelesrész intézményéből folyó korlátozása nem sérti-e az arányosság követelményét.

A magyar jogtudományban a kötelesrész intézményével szemben felvetett érv elsősorban a tulajdonnal való élők közötti és halál esetére szóló szabad rendelkezést helyezné a kötelesrész intézményének elfogadása elé, és voltaképpen úgy teszi fel a kérdést, vajon jogszerű-e és célszerű-e ez a korlátozás. Emellett felhívja a figyelmet arra – bár ez aligha érv a kötelesrész intézménye ellen – hogy hatályos jogszabályaink mind

a nem kötelesrészre jogosult javára rendelt nagy összegű életbiztosítás, mind az ugyanezek javára ugyancsak nagy összegű takarékbetétben elhelyezésre kerülő összeggel törvényes lehetőséget nyújtanak a kötelesrész, és így a kötelesrészes megrövidítésére.

Mégis a nyugati jogtudományban is erősen képviseltek a *kötelesrész melletti érvek is*, amelyek közül különösen valamennyi gyermek egyenjogúságának a biztosítása kerül hangsúlyozásra, de más etikai, természetjogi és filozófiai érvek is elhangzottak, és a magyar jogtudományban a kötelesrész eltörlése mellett szót emelő szerző sem kívánná, legalábbis ma még, a kötelesrész intézményének eltörlését.

Joggal állapítható meg mindenesetre, hogy ha foglalkoztatja is a jogtudományt, vagy annak szűkebb vagy tágabb körét az a kérdés, hogy indokolt-e még a kötelesrész intézményének fenntartása, *ma még egyetlen, az intézményt ismerő, szabályozó jogrendszer sem szakított vele.*

2. Az új Polgári Törvénykönyv is tartsa fenn a kötelesrész intézményét, és ne változtasson sem a kötelesrészre jogosultak körén, sem – egy kivétellel – a kötelesrész mai mértékén. Felülvizsgálandó azonban, hogy indokolt-e a kötelesrész alapjához számítandó ajándékokat 15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához hozzászámítani, valamint az ajándékozás kezdő időpontja szempontjából releváns kötelesrészre jogosító kapcsolat kezdete számításának mai szabályozása. A társadalmi igazságérzetnek megfelelően bővítendő továbbá az új Ptk.-ban a kitagadási okok.

Amellett, hogy a kötelesrész eltörlését a Konceptió nem tartja indokoltnak, külön is megjegyzést kívánhat, hogy *a gyermekek, a leszármazók kötelesrész iránti igényének eltörlése két esetkörben könnyen járhatna nem kívánatos eredménnyel:*

Az egyik, és talán ez a jelentősebb, az örökhagyó felbontott házasságából, korábbi házasságából származó gyermeke irányában, akit nem egyszer éppen az örökhagyó volt házastársa, vagy volt házastársának új házastársa idegenít el az örökhagyótól, ahol reális a veszélye annak, hogy az örökhagyó új házastársát, új élettársát, vagy éppen az új kapcsolatából született gyermekeit tenné a korábbi házasságából származó gyermekét teljesen kizárva örökösévé.

A másik az örökhagyó házasságon kívül született gyermeke – különösen akkor, ha az ilyen gyermek jogi státuszának rendezése nem az apaság elismerésével, hanem peres úton történt. A kötelesrész intézményének teljes eltörlése esetén de iure nem történik ugyan az ilyen gyermekkel szemben diszkrimináció, de facto valószínűleg mégis igen. Az már más kérdés, és nemcsak a kötelesrészszel, hanem a törvényes örökléssel is összefüggő kérdés, hogy a pusztán az örökössé válás, az örökségben való részesedés érdekében megindított, nem egyszer utóbb megnyílt jelentősebb értékű póthagyatékek esetén akár hosszú évekkel az örökhagyó halálát követően megindított apasági pereknek, vagy legalábbis ezek öröklési jogi vonzatainak nem lehetne-e valahol gátat szabni. Az osztrák jog az öröklési jogi hatásokat illetően ismer hasonló megoldást.

Igaz ugyan, hogy a kötelesrész a magyar jogban is széles körben elveszítette tartási rendeltetését, a kötelesrésznek a tartásra való rászorultságtól való függővé tétele mégis – a házastárs haszonélvezet-kötelesrészétől eltekintve – a magyar jogtól idegen. Egy ilyen megoldást a jövőre nézve sem volna kívánatos. És ugyanígy több hátránnyal, mint előnnyel járhatna kötelesrész helyett a tartásra szorulóknak tartási igényének az örökösökkel szembeni hagyatéki teherként való szabályozása.

A házastársat haszonélvezet formájában megillető kötelesrész mértékére azonban a törvényes öröklés körében a házastársi haszonélvezet korlátozására vonatkozóan írtak megfelelően állnak. A házastárs haszonélvezet-kötelesrésze a haszonélvezeti jog korlátozott mértéke, amelynél azonban „munkájának eredményét” nem volna szabad figyelembe venni.

3. Az örökgyógyó részéről történő ajándékok juttatásának 15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához számítása tekintetében – egyes külföldi kodifikációk példája nyomán – a magyar jog is visszafogottabb lehetne. Az örökgyógyó életében juttatott ajándékoknak a kötelesrész számítása szempontjából való figyelembevétele a német jogban az örökgyógyó halálát megelőző 10 év, a holland és a svájci jogban 5 év, az osztrák jogban 2 év, a holland és az osztrák jogban azonban ez a korlátozás nem vonatkozik arra az esetre, ha az ajándékozás kötelesrésze jogosult leszármazó javára történik. Ez utóbbi esetben időbeli korlátozásra tekintet nélkül valamennyi, az örökgyógyó életében ezek javára történt ingyenes juttatás a kötelesrész számításánál figyelembe jön.

A rövidebb idő mögött az a megfontolás áll, hogy ez esetben az ajándékozás mögött már aligha áll a kötelesrészes kijátszására irányuló szándék, valamint az a gondolat is, hogy az örökgyógyótól nem várható el, hogy egész életén át vagyónának a kötelesrésze jogosult örökösök javára való megtartásáról gondoskodjék.

A Ptk. reformja során indokolt megvizsgálni, indokolt-e még az örökgyógyó által nem kötelesrésze jogosultaknak juttatott ajándékoknak 15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához való hozzászámítása. A 15 éves határidő lerövidítése esetén viszont azt indokolt mérlegelni, hogy holland és osztrák mintára más elbírálás alá essék-e a más kötelesrésze jogosult számára történő ilyen juttatás. Ez utóbbi megoldás állna egyébként közelebb az osztályrabocsátás és a kötelesrész alapjának eltérő megítélés alá eső számítása kérdésében.

A Ptk.-nak az a szabálya, hogy ne tartozzék az örökgyógyó részéről nyújtott ingyenes juttatás a kötelesrész alapjához, ha a juttatásra a kötelesrésze jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően került sor [Ptk. 667. § (1) bek. b) pont] indokolt és ezért fenntartandó. A kötelesrésze jogosító kapcsolat keletkezésének időpontját rendező szabályok [Ptk. 667.§ (2) bek.] azonban több vonatkozásban is nyilvánvalóan elhibáztak, és túllőnek a jogszabály célján: a kötelesrészes kötelesrészének az ingyenes juttatásokkal szembeni védelmén. A szabálynak ott kell megállnia, ahol ezt a célt szolgálja.

Így a második vagy a harmadik házasságból született gyermek kötelesrészét nem feltétlenül indokolt az első házasságtól számítani – elsősorban akkor nem, ha a korábbi házasságokból egyáltalán nem született gyermek, de talán akkor sem mindig, ha az örökgyógyónak az első (korábbi) házasságából is született gyermeke. Aligha indokolt például, hogy ilyen esetben az örökgyógyó részéről a korábbi házastársának adott ajándékok az utóbbi házasságából született gyermekei kötelesrésze alapjához hozzátartozzanak. De ugyanígy semmilyen elfogadható indok nem szól amellest, hogy örökbefogadott gyermek tekintetében ez a határidő az örökbefogadás létrejöttét megelőző időtől kezdődjék. A ma hatályos jog szerint ez függetlenül az örökbefogadás időpontjától házastársak által történt örökbefogadás esetén a házasságkötéstől, egyedülálló által történő örökbefogadás esetén a gyermek (hadd tegyük hozzá rendszerint időben pontosan meg sem határozható!) fogamzása időpontjától számítandó.

Ezek a szabályok emellett nemcsak azért helytelenek, mert semmiféle jogi alapjuk nincs, és így indokolatlanul növelhetik a kötelesrész alapját, hanem azért is, mert ezek az utóbb vagyontalanul elhalt, vagy csak csekély vagyont hátrahagyó örökgyó esetén sérelmesek lehetnek a korábban megajándékozottakkal szemben, indokolatlanul állapíthatnak meg a terhükre a kötelesrészt felelősséget.

Különösen hosszabb idővel korábban történt adományozásnál illuzórikus lehet a kötelesrész alapja szempontjából főszabályként az adományoknak a juttatáskori tiszta értékén számítása [Ptk. 666. § (1) bek.], még ha a 666. § (2) bekezdése jogot is ad a bíróságnak arra, hogy ettől, ha ez bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan volna, eltérhessen. A kérdés egyébként az osztályrabocsátás körében [Ptk. 620. §(2) bek.] is élő, valamint a ma ugyan nem szabályozott ági és szerzeményi vagyon vegyülése körében, és az ági vagyon redintegrációjának elismerése esetén feltehetően ott is fel fog merülni.

A juttatáskori értékre való hivatkozást valamennyi ezt tartalmazó rendelkezésből el kellene hagyni. Az érték megállapítását – amennyiben a felek között ebben a kérdésben vita van – a bírói gyakorlatra lehet bízni.

4. *A kötelesrésztől való megfosztás jogos, elfogadott eszköze a kitagadás. Az öröklési jog kevés ma hatályos szabályával szemben fogalmazódott meg olyan egyhangú kritika, mint a Ptk.-nak a kitagadást rendező szabályaival szemben, amiért ezek túl szűken vonják meg a kitagadási okok körét. E tekintetben a társadalmi közfelfogás, a közjegyzői és a bírói gyakorlat és a jogirodalom álláspontja szinte egységes.*

A Polgári Törvénykönyvnek a kitagadási okokat a társadalmi igazságérzetnek megfelelően ki kell szélesíteni. A kötelesrészből történő kitagadás lehetőségét a Konceptió kiterjeszteni javasolja a kötelesrészre jogosult (rendszerint az örökgyó gyermeke) durva hálátlanságának olyan eseteire is, amikor a magatartás nem esik büntetőjogi megítélés alá és nem valósítja meg az örökgyóval szembeni törvényes tartási kötelezettség elmulasztását sem. Emellett a büntetőjogias elemeket a szabályozásból mellőzni kell.

A gyakorlat e kérdéskörben rendszerint azokkal az esetekkel találkozik, amelyekben *a felnőtt gyermek szülőjével szemben nem egyszer a legalapvetőbb gyermeki kötelezettségeit is elmulasztja* – kivételesen, amikor a felnőtt unoka mulasztja el ezeket az őt szülei helyett felnevelő nagyszüleivel szemben.

A ma hatályos Ptk. az öröklésre való érdemtelenség esetein kívül két ebbe a körbe vonható kitagadási okot ismer: az örökgyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekményt [Ptk. 663. § (1) bek. b) pont] és az örökgyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértését [Ptk. 663. § (1) bek. d) pont]. *A bírói gyakorlat mind a két kitagadási okot illetően egy a törvényesség határait súroló kiterjesztő értelmezéssel igyekszik a kitagadási okoknak egy a társadalmi igazságérzettel inkább összeegyeztethető megfogalmazását adni.*

Az örökgyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény tekintetében az ítélkezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy a kitagadás jogosságának vizsgálatánál nem a cselekmény büntetőjogi megítéléséből kell kiindulni. E helyett azt kell vizsgálni, hogy a cselekmény az örökgyó és a kötelesrészre jogosult közötti viszonyra tekintettel milyen súlyosnak minősül és ennek alapján elismeri, hogy a büntetőjogi megítélés szerint vétségnek minősülő magatartás is minősülhet súlyos bűncselekménynek, hogy a kitagadás jogossága szempontjából a szülő terhére elkövetett

akár könnyű testi sértés vagy a szülő terhére elkövetett rágalmozás vagy becsületsértés is súlyos bűncselekménynek minősül. Az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértését illetően pedig ugyancsak több bírói ítélet is ebbe a körbe vonja az ápolásra, gondozásra szoruló örökhagyó, rendszerint az erre szoruló szülő irányában elmulasztott ápolási, gondozási kötelezettséget is.

A törvényesség határait súroló e kiterjesztő bírói jogértelmezés helyett a kitagadási okoknak egy olyan kiegészítése indokolt, amely kitagadási oknak minősíti a gyermeknek (a felnőtt gyermeknek) szülőjével szemben tanúsított – vagy az unokának a nagyszülőjével szemben tanúsított – durván sértő, durván hálátlan magatartását is. Hogy ebbe a magatartásba mi fér bele és mi nem, hogy adott esetben hogyan értékelendő magának a szülőnek a gyermekével szembeni magatartása, vagy a gyermeke esetleges közeledésétől való teljes elzárkózása, az már a bírói gyakorlatra volna bízható.

Az öröklésre való érdemtelenség szabályai körében már ismertett megoldásnak megfelelően a kitagadás címén való kiesés szabályaira is megfelelően alkalmazandóként mondja ki a Polgári Törvénykönyv, hogy amennyiben a kitagadás miatt kieső örökös helyébe örökösként, vagy kötelesrészre jogosultként a kitagadott szülői felügyelete alatt álló, még kiskorú gyermeke lép, a kiskorú által így örökölt vagyon tekintetében a szülőt törvény zárja ki a vagyonkezelés jogából.

Ennek a vagyonnak a kezelésére a III/2. pontban írtaknak megfelelően a családjogi szabályoknak a szülői vagyonkezelés alól kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályai legyenek irányadóak.

5. Az öröklési szerződés szabályai körében már említésre került a Polgári Törvénykönyvben kimondandó az a követelmény, hogy a kötelesrészre jogosultak irányában az öröklési szerződés címén való szerzés az öröklési szerződés alapján nyújtandó szolgáltatás megkezdésétől számított két évig csak a nyújtott tartás erejéig legyen visszerhesnek tekintendő.

Hogy valóban a kitagadási okok indokolatlanul szűk köre az oka-e annak, hogy egyesek azért kötnek – visszaélésszerű – öröklési szerződést, hogy a kötelesrészt kikerüljék talán túlzott megállapítás, de hogy van a megállapításban igazság, az nem vitatható. Az azonban, hogy ma öröklési szerződéssel annak indokoltságára, a nyújtandó tartás feltehető időbeli tartamára, sőt nem egyszer előreláthatóan, tudottan igen rövid időtartamra szólóan és emellett nem egyszer a tartást vállaló tényleges tartási lehetőségére, tartási készségre tekintet nélkül is tényleges kitagadási ok nélkül megfosztható a kötelesrészre jogosult a kötelesrészétől, mégsem hagyható említés nélkül. Erről a kérdésről az öröklési szerződés felülvizsgálható szabályai körében már volt szó, megemlítése és az orvoslás módja itt is szükségesnek tűnt.

VII. Az örökség megszerzése és az örökös jogállása

1. Ebben a témakörben néhány kisebb súlyú kérdés mellett érdemi kérdésként a hagyatéki tartozásokért való felelősség kérdésében merült fel igény a valamelyes változtatásra.

Az öröklés *ipso jure* megnyílásának a Ptk.-ban kimondott szabálya mellett a hagyatéki megszerzésének, az örökösi minőség tanúsításának számos szabálya a hagyatéki eljárásról szóló IM rendeletben került szabályozásra. Felülvizsgálatra

szorulna, hogy a He. szabályai közül *akár érdemben változatlanul, akár, ahol szükséges korrigálva, melyeknek volna a Ptk.-ban a helyük.*

Az örökös jogállását rendező szabályokhoz való szoros kapcsolódása miatt a He.-nek az osztályos egyezsége vonatkozó szabályainak a Ptk.-nak az örökös jogállását rendező szabályában (Ptk. 682. §) van a helye.

2. Az örökség megszerzéséhez kapcsolódó volta miatt indokolt volna annak a Ptk.-ban való kimondása, *hogy az öröklési igény nem évül el, a kötelesrész iránti igény viszont az általános elévülési időn belül elévül.*

További kérdés, hogy szükség van-e vagy nincs az álörökös jogállásának törvényben való rendezésére.

3. Az örökös jogállását rendező fejezetnek a Ptk. jelenlegi 682. §-ával kellene kezdődnie, a már mondottak szerint kiegészítve azt az osztályos egyezsége vonatkozó szabályokkal, és ezt kell hogy kövessék a hagyatéki tartozásokra vonatkozó rendelkezések.

4. A hagyatéki tartozásokért való felelősség kérdései köréből:

a) *A hagyatéki tartozásokért való felelősségnek az a hagyományos szabálya, hogy azokért az örökösök csak örökségük erejéig felelnek, a közjegyzői gyakorlat tapasztalatai szerint felülvizsgálatot kíván. Szükség van erre azokban az esetekben, amelyekben az örökösök jelentős adósságtömeget hagynak hátra, a hitelezők számára azonban nem adatik meg a hagyatéki vagyontárgyak felderítésének lehetősége, és az ellen sincsenek védve, hogy az örökösök erről a vagyronról ne adjanak számot, hogy ezt az örökséget már a hagyatéki leltárból, majd később a hagyatéki eljárás során a fedezetül szolgáló vagyon köréből kivonják.*

Megoldási lehetőségül kínálkozik (bár további vizsgálódásra szorul) egy másik módszer. Több európai országban ismert az a szabály, *hogy az akár tudottan, akár előreláthatóan túlterhelt hagyatékok esetében az örökösöknek a hagyatéki erejéig fennálló felelőssége csak azokra az örökösökre vonatkozzék, akik a „leltározás kedvezményével” vették át a hagyatékot, vagyis hogy ilyen esetben az örökösök az ezen túlmenő felelősségük kizárása érdekében a hagyatéki teljes leltározását legyenek kötelesek elvégeztetni. Ennek a procedúrának természetesen csak a tudottan vagy előreláthatóan túlterhelt hagyatékok esetén volna jelentősége.*

A leltár kedvezményével való öröklés tekintetében „a jó gazda gondosságával” való vagyonkezelés és a hitelező irányában való számadási kötelezettség terhelné az örökösöket, a hagyatéki vagyontárgyaknak az örökösök részéről történő szándékos vagy rosszhiszemű eltitkolása pedig a „leltározás kedvezményének” elvesztésével járna.

A vagyontárgyak adott esetben szakértőt is igénylő, ezért költséges értékelésének költségeit mégsem lehetne egyoldalúan az örökösökre hárítani.

b) Arról, hogy *hogyan alakuljon annak az örökösnek a hagyatéki tartozásokért való felelőssége, aki a hagyatékot öröklési szerződéssel szerezte meg, az öröklési szerződés körében már szó esett.*

c) A hagyatéki hitelezők, különösen *az ismeretlen hagyatéki hitelezők felhívása nem kellően megoldott, a mai viszonyokat szem előtt tartva messze nem életszerűen rendezett. Ezt a feladatot azonban nem a Ptk.-nak kell megoldania.*